

Др Глигор Станојевић

НАСЕЉАВАЊЕ ИСТРЕ У XVII ВИЈЕКУ С ОСВРТОМ НА ИСЕЉАВАЊЕ ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ И ЦРНОГОРСКОГ ПРИМОРЈА

I

Истра, најзападнији дио наше данашње домовине, на тремећи трију народа, у прошлости је била подијељена између два страна освајача, Венеције и Аустрије. Под туђинском влашћу Истра је доживјела најтеже дане своје историје. Венеција је држала углавном јужну, западну и источну обалу Истре до Пломина. Њој су припадали градови на мору и копну и најплоднији појас Истре. Она је Венецији била најближи млетачки посјед на источној обали Јадранског мора. Са својим лукама Истра је била прва станица у прекоморским посједима Венеције од Копра до Пелопонеза. Али те луке нијесу биле природни излаз залеђа, као што је био случај са далматским градовима. Дио Истре који су држали Аустријанци привредно је био јачи. Сва трговина из Аустрије и Словеније била је усмјерена на Трст и Ријеку. Па и унутрашњу трговину у Истри држали су странци у својим рукама, у првом реду Крањци. Истарски градови нијесу имали потребно привредно залеђе, чиме се добрим дијелом objaшњава њихова заосталост.

Општу економску заосталост земље тешко су погађале разне епидемије, а највише маларија и куга које су редовно десетковале становништво Истре. Земља је остајала пушта и необрађена. Та пуствош оставила је утисак на неке млетачке функционере да вјерују да кад би се земља обрађивала Истра би била богата, што није било тачно. Провидур Марин Малпијеро је 1583. године писао: „Истра када би се обрађивала била би друга Пуља . . . била би житница Венеције, утолико подеснија и кориснија, уколико је ближа.“¹ Као што је познато, Истра није имала довољно обрадиве земље. Много касније, 13. априла 1669. године, провидур Агостино Барбаро тачно је казао: „Уопште узевши Истра је сиромашна и неплодна земља, без знатније трговине, са мало становништва, нај

¹ Caprin Giuseppe, *L' Istria nobilissima, parte II*, Trieste 1905, 169.

већим дијелом брдовита, којој је, да кажем у мало ријечи, природа више маћеха него мајка“. По резонувању провидура Барбара, земља је патила без пијаће воде, без занатства и индустрије, клима је нездрава, а народ је живио у крајњој биједи. Тада је Истра имала око 50.000 становника.² Једино богатство Истре, поред риболова, била је шума, нарочито у околини Мотовуна и подручја Мирне. Млечани су шуму највише користили за изградњу бродова и за подизање града на лагунама.³ Нерационалним коришћењем истарске шуме брзо су упропашћене, за око 20 година.⁴ Сви старосједиоци изузев колониста имали су обавезу сјечења шуме у Мотовуну за потребе млетачког арсенала.⁵

Биједа и болест сатирале су народ Истре за вријеме цијеле млетачке владавине. Због разних епидемија становништво је напуштало градове и склањало се у села и поља. Већ почетком XVI вијека свуда се запажају исти призори пустоши. Читава насеља била су пуста, земља необрађена, а становништво проријеђено. Почетком овога вијека Пореч је био готово пуст. Оно мало грађана који су имали куће у граду утекли су из њега „или продају куће, које у другом мјесту вриједе хиљаде дуката, за врло ниску цијену и људи их купују само да их руше и из њих извуку гвожђарију и цријеп, да би их користили на другом мјесту, или их сами власници руше, да би направили исту ствар.“⁶ Тако се град не само расељавао него уистину и рушио.

До опадања становништва Истре долазило је дјелимично и због осуђивања криваца на прогонство из земље. Доменико Моро каже да је земља слабо насељена, и да је још више не би расељавао, настојао је да осуди што мањи број људи на прогонство.⁷ Када је 1610. провидур Копра Марк Антонио Тревизан обишао Истру, свуда је запазио исте жалосне призоре. У писму својој влади у Венецији отворено каже: „Видио сам оно што нијесам хтио и мучно ми је да извијестим вашу узвишеност да је већи дио градова и каштела опустио и доведен до највеће биједе, а нарочито Пула која је била тако цвјетна и пуна весела, као што је вама добро познато. Осим малог броја људи који се сада у граду налазе, срушене су многе куће и зграде и још велики дио зидина“. По мишљењу провидура Тревизана, у случају напада на Пулу становништво је потпуно незаштићено. Такође и млетачке војне посаде у Истри налазиле су се у крајњој биједи. За кратко вријеме умрла су 154 војника, док је 266, због болести, било неспо-

² Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria (— Atti e memorie), Parenzo 1892, 89.

³ Atti e memorie, vol. 8, 129. Из релације Николе Гриманија, подеста и капетана Копра од 28. јула 1603.

⁴ Atti e memorie, vol. 6, 95. Из релације Франческа Базадоне од 1625. године.

⁵ Atti e memorie, vol. 5, 313. Из релације Алвиза Тјепола, капетана Распа од 18. августа 1640.

⁶ Caprin Giuseppe, n. d., 184.

⁷ Atti e memorie, vol. 8. Из релације Доменига Мора од 28. јула 1609.

собно за вршење дужности. У свим градовима Истре осјећао се недостатак војске, нарочито у Лабину.⁸ О стању истарских градова слично пише и капетан Распа Пјетро Бондулијер. Он каже: „Градови Пореч, Пула, Новиград и Умаг dobrим дијелом су, по мојем мишљењу, ненасељени. Касније, околина ових градова била је насељена и њима су управљали прађани и народ. Они су обично становали у градовима који су тако били насељени. Сада нови становници живе у пољу гдје су на простору ових градова подигли велика села добро насељена, међу којима има неких којима су истекле године ослобођења од дажбина“.⁹ По ријечима истог капетана Распа, у посљедње вријеме разне епидемије покосиле су велики број људи. За посљедње двије године у Бузету је на 1500 становника рођено 181 дијете, док је за исто вријеме умрло 439 људи. И даље каже: „Ови крајеви који су били добро насељени доћи ће у горе стање него други, јер Мотовун, Гризићан и друга околна мјеста за посљедње двије године налазе се у сличном, а можда и горем стању“.¹⁰

Такође и у другим мјестима харала је епидемија. У једном селу на територији Пореча умрло је више од двадесет људи, без примања светих тајни, што се сматрало за већу несрећу од смрти. Зато је код капетана Распа дошао сеоски старјешина, звани марига, с молбом да село о свом трошку подигне цркву и плаћа свештеника.¹¹

Истра је нарочито тешко страдала у вријеме млетачко-аустријског рата због ускока (1615 — 1617). Скоро ниједно истарско насеље није мимоишао непријатељски бијес, па чак су и цркве рушене.¹² Нарочито су тешко страдали Бале и Крас. Много свијета је изгинуло или умрло од ратних посљедица. Поља су остала пуста а стока уништена. Они који су преживјели рат налазили су се у тешком положају, не толико због пустошења непријатеља „колико су били оптерећени од наше властите војске због многобројних и ванредних радова“, како каже провидур Бернардо Тјеполо.¹³

Од истарских градова само нешто боље били су насељени: Пиран, Ровињ, Изола и Мућа. Због разних епидемија и лоше климе много свијета је утекло из Истре. По мишљењу провидура Ђулијана Контаринија, насељавање земље дошло је из неколико разлога. Прво, трговина која је некада била развијена сада је потпуно запуштена, због чега је велики број људи напустио Истру. Затим, колонисти су насељени на најбољим земљама, тако да су градови остали пусти, а многа села нарасла толико да су

⁸ Archivio di Stato di Venezia (— A. S. V.), Rettori d'Istria (Rett. d' Istria), filza (— f.) 6, Копар, 6. јуна 1610.

⁹ Исто, Бузет, 4. новембра 1610.

¹⁰ Исто, Бузет, 7. јуна 1611.

¹¹ Исто, Бузет, 3. новембра 1611.

¹² Atti e memorie, vol. 3, 54.

¹³ Исто, 104—105. Из релације Бернарда Тјеполо од 4. септембра 1618.

постала велика као градови. Другим ријечима, насељавање земље није зауставило процес опадања градског становништва. Истра је остала без свештенства, а многа мјеста без бискупа и ректора. Осим тога, корупција млетачког административног апарата узела је великог маха. По резонувању провидура Контаринија потребно је предузети одговарајуће мјере да се земља насели. Он сматра да би земљу требало продати млетачком племству, које би довело колоне. Да становништво Новог Града, Умага, Пореча и Пуле напусти села и врати се у своје градове. И, на крају, да се амнестирају сви прогнани из Истре уназад 50 година.¹⁴

За најмању ситницу изрицана је казна протјеривања из земље. Године 1638. било је 400 осуђених на прогонство. За осуђеницима су ишле и њихове породице, тако да је број оних који су напуштали Истру био много већи он броја прогнаних. Сви су углавном прелазили у аустријске земље.¹⁵ Поред осуде на изгнанство, лоше климе и епидемија, народ је патио и због недостатка пијаће воде. Није било довољно цистерни и бунара. Људи су употребљавали воду из загађених језера и баруштина.

II

Стално привредно назадовање Истре и опадање становништва у њој ставило је Венецију пред задатак да земљу поново насели. Политичке прилике на Балкану ишле су наруку овом млетачком плаћу. Долазак Турака на Балканско полуострво изазвао је таква етничка помјерања каква се не памте од велике сеобе народа. Бјежећи испред Турака један дио нашег народа склањао се на територије сусједних хришћанских држава: Угарске, Аустрије и Венеције. Ти Морлаци, лако покретни са својим стадима, брзо допиру чак до западних граница Балкана. Продор Морлака у Истру датира још од средине XV вијека. Мање и веће морлачке групе пристизале су стално у Истру и у XVI вијеку, али тек од почетка XVII вијека Венеција врши систематско насељавање земље нашим људима.

Бјежећи од Турака или тражећи боље животне услове, 1525. године разне морлачке породице са својим стадима населише се на територији Ровиња. Године 1596. било их је већ 96 породица. Те исте године, 26. августа, донијет је статут о овим досељеницима. Према одредби статута Морлаци су плаћали десетину на све врсте житарица, лозу и воћњаке. Међутим, десетина на стоку повећана је на седмину. По статуту капетан Ровиња био је обавезан да набави једног православног свештеника који ће зависити

¹⁴ Atti e memorie, vol. 6. Из релације Ђулијана Контаринија од 6. фебруара 1626, 109—111.

¹⁵ Atti e memorie, vol. 5. Из релације Ђованија Батисте Базадоне од 22. маја 1638, 308.

од бискупа.¹⁶ Из тог свједочанства јасно се види да су све то били православни. Од тада се број досељеника у Истру стално повећавао.

Највећа сеоба са турске територије у Истру у XVI вијеку била је 1538. године, у вријеме млетачко-турског рата. Млетачки представници у Далмацији и Боки Которској живо су радили да турске поданике у пограничним крајевима привуку на своју страну. Генерални провидур Далмације Алвизе Бадоер успио је да са турске територије преведе преко 5000 Морлака са свом стоком и да их пресели у Истру. Послије рата, односно 1542. године, већи дио ових исељеника, због лоше климе, оскудних пашњака и помањкања воде, намјеравао је да се врати у Турску. Једна група од 1000 људи већ се била вратила у Задар с намјером да продужи у турску земљу. Млечани су урадили све да повратнике задрже у Далмацији, у чему су и успјели.¹⁷

Долазак у Истру довео је колонисте у сукоб са старосједиоцима око земље, пашњака и воде. Затим се јавио сукоб међу млетачким ректорима због надлежности над колонистима. Да би ријешио овај проблем, млетачки Сенат је 1556. године прогласио државним добрима све баштине умрлих власника без потомства, па и оне које нијесу обрађиване за пет година. Ова мјера само је дјелимично помогла, јер није било катастра па ће се сукоби између старосједилаца и досљедника стално понављати.

Послије турског освајања Бара и Улциња 1571. године, много свијета из ова два града прешло је у Италију, Венецију па и у Истру. Браћа Бернардо Франческо и Антонио Бориси, „барски племићи“, послије пада свога града у турске руке преселише се у Истру, а такође и њихови стричеви браћа Брути.¹⁸ Године 1581. осам задарских породица населио се у Премантури. Око шездесет година касније већ их је било 50 породица са 270 житеља.¹⁹ Године 1578. Венеција је населила у Пули неке грчке породице са Крита и Кипра и додијелила им напуштене куће у граду и пуну земљу. За потребе богослужења колониста обновљена је једна православна црква. Грађани Пуле вршили су разна насиља над досељеницима, од којих многи утекоше из Истре.²⁰

Број досељеника у Истри у XVI вијеку много је већи него што се на основу сачуване документације може закључити. Млетачка администрација у Истри била је доста алкава, знатно неуреднија него у Далмацији и Боки Которској. Да је број досељеника у Истри био кудикамо већи него што се види из података, може се посредно закључити из неких познатих свједочанстава. Тако године 1595. од 534 породице у Ровињу, 146 су биле досеље-

¹⁶ Don Tomaso Caenazzo, I Morlachi nel territorio di Rovigno, Atti e memorie, vol. 2, 138—140.

¹⁷ Relazione di messer Andrea de Mula 1543, Venezia 1868, 13.

¹⁸ Atti e memorie, vol. 13, 438. Из документа од 26. априла 1617.

¹⁹ Atti e memorie, vol. 16, 2. Из документа од 20. марта 1638.

²⁰ Caprin Giuseppe, n. d., 188.

ничке. Тада је Ровињ имао 2625 становника. Само 150 породица посједовало је стоку. Од тога 102 породице имале су по пар волова, девет само једнога вола, а 29 су се истицале богатством у стоци. Укупно крупне и ситне стоке било је 4948 грла, или непуних два комада по глави становника. Године 1880. Ровињ са 522 становника није имао више од 1209 грла стоке, од чега је било 384 волова и крава, а остало су били магарци, мазге и коњи.²¹

Око 1595. године на територији Пореча населило се 20 морлачких породица са турске територије.²² Њихово уже поријекло није нам познато.

Већ и из ових изнијетих података о насељавању Истре у XVI вијеку види се да су миграције нашег југословенског живља биле доста масовне.

Али тек са XVII вијеком настаје велика сеоба нашег народа испод турске власти у Истру. Тада долази до видног погоршавања положаја народа под Турцима. Венеција, као сусједна држава, с пажњом и дубоком заинтересованошћу прати и послушнује вапаје нашег народа под турском влашћу и с њим ступа у присни политички контакт; храбри и мами људе да пређу под њену власт. Овом настојању Млечана допринијела је чињеница да већ од краја XVI вијека велики број Албанаца, Црногораца и других ступа у млетачко најамништво на наоружаним баркама. Тај први додир био је од великог значаја за покретање нашег народа на сеобу у Истру. Ти најамници били су спона између Венеције и покороног народа. Они постају инспиратори и организатори многих сеоба у Истру. Њима није било тешко навести на такав корак народ који је стењао под турским јармом. Понижавајући његово људско достојанство, Турци су више него икада раније бруталном силом сатирали народ, који лако и радо приклања уши свима обећањима и наговорима са стране. Људи су лако напуштали своја огњишта и отискивали се у непознати свијет, увјерени да их тамо чека бољи живот.

Млетачки градови Задар и Котор постају главни канали за успостављање политичких веза Венеције са главарима покороног народа. Сви досељеници у Истри до кандијског рата су из непосредног сусједства Далмације и Боке Которске. Њима је било лако ускочити на млетачку територију. Од тада Далмација и Бока међу сусједним народима под Турцима стичу глас спасоносне обале. Од свих турских насиља бјежало се у млетачки загрљај. У тој дилеми између Турака и Млечана трећег пута није било. Све те избјеглице Млечани углавном насељавају у Истри. Ове миграције у Истру можемо подијелити у три струје: далматинско-босанску, црногорско-албанску и посљедњу грчку, која је била најслабија. У овим сеобама у Истру запажа се извјесна неравно-

²¹ B. Benussi, *Abitanti, animali e pascoli in Rovigno e suo territorio nel secolo XVI, Atti e memorie, vol. 3, 123, 130—131.*

²² A. S. V., *Reti. d'Istria, f. 6, Бузет, 3. новембра 1611.*

мјерност. Насељавање се врши у таласима, што је, изгледа, посљедица тренутног стања нашег народа под Турцима. Неродне године, завођење ванредних дажбина и уопште појачани турски притисак над народом условили су ове сеобе у таласима. За колонизацију Истре у првом реду је била заинтересована Венеција, а doneкле и велепосједници којих је било мало.

Већ са досељеницима крајем XVI вијека Млечани су стекли богато искуство у колонизацији земље. Пошто се већ тада међу млетачким представницима у Истри појавио сукоб око надлежности над колонистима, то је Сенат почетком XVII вијека све досељенике у административном и судском поступку ставио у надлежност капетана Распа. Ова мјера Венеције показале се крајње непрактична. Људи су за најмању ситницу морали да пјешаче по десет километара да би дошли у Бузет код капетана Распа.²³

Сви досљедници у Истри имали су низ повластица. Колонисти су добили земљу и пашњаке и за двадесет година били су ослобођени свих давања и личних рабата. Послије тога времена имали су статус старосједилаца. Помоћ у житу и новцу коју су колонисти добијали од Млечана приликом досељења морали су да врате за одређено вријеме.²⁴ Међутим, практично, колонисти ни послије двадесет година нијесу плаћали дажбине, нити су икада вратили позајмицу.

Венеција је преко својих представника у Далмацији и Боки повела живу агитацију међу сусједним турским поданицима за сеобу у Истру. Многи наши људи сумњивог поријекла и прошлости активно су радили међу својим земљацима да се преселе у Истру. То су углавном били негдашњи млетачки најамници који су отпуштањем из службе остали без занимања. Покорени народ, стегнут оковима турског насиља, радо се одазива разним позивима и лако се одлучује на сеобу. Свијет је напуштао своју родну грудну увјерен да га у Истри чека бољи живот. Било је и млетачких поданика који су се селили у Истру, али врло мало.

Исељеници долазе у Истру готово увијек на исти начин. Прво се тражи одобрење млетачке владе за сеобу, или млетачких представника у Далмацији, па се тек послије сагласности млетачких управних органа креће на пут разним бродовима. Трошкове око превоза увијек је сносила Венеција. Тако је септембра 1602. млетачка влада дозволила кнезу Алвизу Кристанићу из Омиша да доведе 60 породица у Истру.²⁵ Те исте године, или раније, Никола Клокочеи довео је у Истру знатан број породица које се населише у околини Ровиња.²⁶ Године 1603. Сенат је одобрио Вици Кучићу из Шибеника да се са 30 породица може населити у околини Умага и наредио капетану Распа да досељенике при-

²³ Atti e memorie, vol. 13, 95. Одлука Сената од 3. новембра 1601.

²⁴ Atti e memorie, vol. 6, 109. Из релације Ђулија Контаринија од 6. фебруара 1626.

²⁵ Atti e memorie, vol. 13, 100.

²⁶ Исто, 99

хватити и смјестити, а Кучићу да одреди мјесечну плату од 6 дуката.²⁷ Капетан Распа Алесандро Зорзи 1604. године подијелио је земљу Вици Кучићу и његовим досељеницима. Касније је ова земља дошла у посјед италијанске породице Франчески, која послије пада Крита насели многе Грке на своме имању. Према једном попису од 30. априла 1764. године, поред Грка на имању Франчески било је 11 црногорских породица.²⁸

И поред млетачке помоћи у новцу и намирницама, досељеници су се тешко сналазили у новој средини. Генерални провидур Николо Дона писао је капетану Распу да су му се иселеници које је он упутио у Истру жалили на кињења од стране старосједилаца и отворено изјављивали да ће из Истре прећи у Пулу. Зато провидур Дона захтијева од капетана Распа да досељенике заштити.²⁹ Многи, не видећи излаза из тешког стања живота колониста, напустише Истру. Тако у ноћи 26. августа 1605. сви досељеници на територији Умага, укупно 12 породица са свом стоком и имовином, пређоше у аустријске земље.³⁰ Из ове чињенице проистиче да Кучић није довео у Истру тридесет породица како је обећавао, него дванаест, или, што је вјероватније, досељеници су се расули по другим мјестима изван Умага.

Капетан Распа Марк Антонио Ерицо био је изненађен овим поступком колониста и још више забринут да бјекство из Истре не постане масовна појава. Испитујући узроке одласка ове групе он истиче неколико значајних чињеница. Ерицо каже да они који раде на пресељавању људи, доведу старјешине у Истру „прије него што доведу људе, покажу им обрађена поља са лозом и маслином и кажу да ће то бити њихово и да ће их населити на та имања“. То је била смишљена превара коју су плаћале животом стотине несрећника који су дошли у Истру. Када су код капетана Распа биле неке старјешине да му се жале како су преварени, отворено су му казали „да нијесу дошли да крче необрађена поља, него са обећањем да ће их населити на обрађену и уређену земљу, које су показане њиховим старјешинама, и када би то хтјели, не би имали могућности да крче земљу без стоке, без алата и без опскрбе са намирницама“.³¹ Као што се види, авантуризам разних посредника и агената плаћала је Венеција својим политичким угледом и златом.

Поред свих слабости млетачке колонизације Истре, број досељеника расте из године у годину. Старосједиоци су гледали те

²⁷ Исто, 101—102.

²⁸ Carlo de Franceschi, *L'Istria, note storiche*, Parenzo 1879, 363—364.

Овдје доносим попис црногорских породица са бројем чланова. Јово Марков 2, Петар Алексић 4, Стеван Петровић 4, Раде Раднојевић 6, Андрија Николић 3, Петар Душила 6, Иван Пуцковић 4, Димитрије Љуботина 4, Стијепо Љуботина 3, Димитрије Љуботина 8, Михаило и Јово 5.

²⁹ Atti e memorie, vol. 13, 104. Из документа од 9. марта 1604.

³⁰ Atti e memorie, vol. 31, 274.

³¹ Atti e memorie, vol. 31, 267—268.

дошљаке као уљезе који им отимају земљу, пашњаке и воду. С појачаном колонизацијом јачају и сукоби између досељеника и старосједилаца. Долази до честих свађа око земље које се, неријетко, завршавају пљачком и убиствима. Понекад се догађало да и старосједиоци бјеже у аустријске земље.³²

У Венецији су били свјесни чињенице да чести сукоби између старих и нових поданика могу довести у питање све напоре млетачке владе на колонизацији Истре. Зато када је Албанац Лука Дуимо понудио да у Истру доведе тридесет породица, Сенат је затражио од капетана Распа извјештај о односу колониста и старосједилаца.³³ Капетан Распа Пјетро Бондулијер извјестио је Сенат да су стари поданици у околини Пореча незадовољни јер су им досељеници одузели земљу коју толико година нијесу обрађивали али им је служила као ледина за напасање стоке. Старосједиоци су нарочито завидјели колонистима што су „за много година изузети свих обавеза и терет пада на мали број (старосједилаца), који им постаје неподношљив“. Осим тога старинци су са завишћу гледали на колонисте што су у судском погледу потчињени капетану Распа па их практично нијесу могли ни тужити.³⁴ Ипак, капетан Бондулијер је јавио својој влади да ће се земља за досељенике наћи у околини Пореча или Полежане, и поред отпора старосједилаца. Он каже да је преговарао са Гргуром Жарковићем из Босне, братом Петровим, тада капетаном на млетачким наоружаним баркама. Гргур је понудио капетану Распа да доведе велики број породица, и да није било отпора од стране грађана Пореча, већ би их довео.³⁵

Када је Лука Дуимо добио одобрење да доведе људе, одмах се вратио у Бар. Људи су били спремни на сеобу и главари су га молили да се што прије организује одлазак у Истру, јер су вјеровали да су Турци нешто наслутили о њиховим намјерама. Лука је одмах повео из Бара шест породица са 35 чланова и смјестио их у Бечиће а он се упутио у Котор да моли провидура да их што прије превезе у Истру.³⁶ Ускоро последије доласка шест породица, у Паштровиће је стигао и велики број Барана, без знања и одобрења которског провидура Морозинија, да ту сачекају на превоз у Истру.³⁷

Средином јануара 1611. године прва група Барана од 18 породица са 87 лица кренула је из Боке за Истру. Када су стигли у Пореч, капетан Распа нашао се ту да помогне досељеницима. По његовом писању Барани су били „лоше обучени, без икакве ствари за живот, без икакве врсте стоке, лишени пољопривредног

³² Atti e memorie, vol. 8, 149.

³³ Atti e memorie, vol. 46, 96. Из документа од 14. октобра 1610.

³⁴ A. S. V. Rett. d'Istria, f. 6, Бузет, 4. новембра 1610.

³⁵ Исто, Бузет, 4. новембра 1610.

³⁶ A. S. V., Dalmazia rettori et altri (— Dalm. Rett.), f. 9, Котор, 3. децембра 1610.

³⁷ Исто, Котор, 22. децембра 1610.

инвентара и потребити су за све“. Досељеници су привремено смјештени у неке напуштене куће у Поречу и добили су нешто намирница „да их не гледам како умиру од глади“, како каже капетан Бондулијер. У разговору са колонистима капетан им је казао да ће свака породица добити по 24 дуката помоћи за набавку стоке и пољопривредног инвентара. Умјесто захвалности коју је капетан очекивао досељеници су рекли да с тим новцем не могу ништа урадити, јер само један пар волова стаје 40 дуката. Капетан Бондулијер био је свјестан те чињенице и са резигнацијом констатује: „Овај свијет доведен је овдје без икаквог наређења, нити видим како са оно мало новца може се у једној таквој хитној потреби свим стварима снадбјети се“.³⁸

Ускоро послје ове групе, у Пореч је 2. априла упловила једна фрегата на којој је било десет породица из Спича са 48 душа. И ови су дошли као и први „без најмање ствари потребне за живот“.³⁹ Спичани добили нешто помоћи и привремено су смјештени у Поречу са својим земљацима. Барани су молили капетана Распа да им се хитно подигну куће како би прије љетњих врућина напустили град.⁴⁰ Средином септембра стигла је у Истру и трећа група из Мркојевића од 10 породица са 48 душа. Чим су стигли у Пореч, неке старјешине су биле код капетана Распа и тражиле помоћ „јер су потребити за све ствари“.⁴¹ Посљедња група од 13 породица са 69 лица, под вођством Луке Зорзија, стигла је 13. јануара 1612. године у Нови Град. У путу је умрло пет људи. Чим су дошли, Лука је одмах пошао капетану Распа с молбом да добију помоћ да не би умрли од глади“.⁴²

Сви ови досељеници из Бара и сусједних мјеста су наши људи, изузев малог броја који су по именима Албанци. У млетачким званичним актима Барани се зову Албанци. То долази отуда што су Млечани данашње Црногорско приморје званично називали „Млетачка Албанија“. Међутим, по именима исељеника јасно се види да они нијесу Албанци. Отуда и тешкоћа у одређивању етничког поријекла неких група насељеника у Истри, који се у млетачким документима зову Албанци, а не знамо њихова имена.⁴³

Долазак оволиког броја људи у Истру у кратком временском размаку ставио је Млечане пред проблем како их помоћи и смјестити. Највећи дио тих дошљака био је заведен лијепим причама о добром животу у Истри. Тек кад су дошли у Пореч нестале су све илузије. У судару са ужасном животном стварношћу многи пређоше у аустријске земље. По резонувању капетана Распа, Лука Дуимо заједно са тројицом другова покренуо је толико

³⁸ A. S. V., Rett. d'Istria f. 6, Бузет, 13. марта 1611.

³⁹ Исто, Бузет, 6. априла 1611.

⁴⁰ Исто, Бузет, 18. априла 1611.

⁴¹ Исто, Бузет, 16. септембра 1611.

⁴² Исто, Копар, 14. јануара 1612.

⁴³ Г. Станојевић, Сеоба Варана у Истру 1611. године, Гласник Етнографског института, књ. 7, Београд 1958, 153—156.

људи на сеобу у Истру, надајући се доброј награди од Млечана, али „пошто су видјели да су њихове наде пропале, једне ноћи са стоком пређоше у аустријске земље“.⁴⁴

Усљед слабог живота и разних болештина много досељеника је умрло, а још више се разболело. На новим огњиштима људи су започињали живот пун патње и неизвјесности. Куће су се споро подизале, а земља је лежала необрађена. Многи од њих били су „готово голи и да би се одржали продају који шарамак дрва“.⁴⁵ Та гомила биједника, лишена свих средстава за живот, сваким даном све више је тонула у безизлазност и оно биједне помоћи што је добијала од Млечана траћила је по крчмама. Многи од њих ступише на млетачке наоружане барке. Капетан Распа тачно је казао за досељенике: „Ови несрећници доведени су овамо са великим обећањима да ће наћи станове и земље погодне за сваку културу, помоћ у стоци и животним намирницама. Кад су дошли, нашли су ствари много различитије од обећања“.⁴⁶

Трагедија ових колониста о којој се у турској земљи није ништа ни слутило, није обесхрабрила друге да испред турског насиља бјеже у Истру. Бјежало се од зла у несрећу. Свијет је знао због чега напушта своја огњишта, али не и шта их чека у далекој Истри. Године 1612. у околини Пуле населио се Илија Микачевић са неколико породица које су дошле из неког турског села на граници Далмације.⁴⁷

За неколико година запажа се застој у насељавању Истре. Углавном, то су биле мале групе од свега неколико породица. Априла 1614. Иван Јаковић понудио је млетачкој влади да са неколико породица, које су се прошле године привремено склонице са турске територије у Пољица, пређе у Истру. Сенат је наредио капетану Распа да их прими и додијели им земљу.⁴⁸

Млетачки представници у Далмацији упорно су наговарали Крмпоћане, турске поданике, да се преселе у Истру. Истовремено с њима су преговарали и аустријски агенти о сеоби у Хрватску. Крмпоћани пристадоше да пређу у Винодол али се ту нијесу дуго задржали. Ускоро 60 крмпоћанских породица са 640 душа и свом стоком пређоше на Крк под млетачку власт. Одатле је требало да се преселе у Истру и крмпоћански главари били су изабрали Костваницу, али у посљедњем тренутку предомислише се и сви се

⁴⁴ A. S. V., Rett. d'Istria f. 6, Пула, 18. октобра 1611.

⁴⁵ Исто, Пореч, 13. децембра 1611.

⁴⁶ Исто, Копар, 6. јануара 1612.

⁴⁷ Carlo de Franceschi, L'Istria, 364—365.

⁴⁸ Atti e memorie, vol. 13, 418.

вратише у турску земљу „на своја стара огњишта“.⁴⁹ Тако се завршила одисеја Крмпоћана.

Године 1617. неки Хрвати и Морлаци населише се у Пазињу.⁵⁰ Три године касније четири породице из турске: Бранисавић, Николовић, Радошевић и Мановић, смјештене су у Медулину.⁵¹

Од двадесетих година XVII вијека запажа се интензивније насељавање Истре. Већ 1621. године у Истру дођоше 8 породица албанског браства Кјурки са 37 чланова.⁵² Чим су дошли, Албанци добише помоћ у намирницама, а Сенат им је одобрио 300 дуката за набавку пољопривредног инвентара.⁵³

Которски провидур Парис Малпијеро преко својих повјереника заузимао се код Албанаца да се у што већем броју селе у Истру. Почетком фебруара 1622. године неки албански прваци дођоше у Котор на разговор са провидуром. Они му казаше да су спремни да се преселе на млетачку територију само ако добију погодне услове.⁵⁴ Опште прилике у Албанији ишле су наруку замислима которског провидура о сеоби Албанаца у Истру.

Тих година у Албанији је владала незапамћена глад. Народ се углавном хранио травом. Осим тога Турци су заводили ванредне данжбине, па чак и војницу (voistina) од пола талира по глави.⁵⁵ Велики број албанских породица бјежао је куд било. Истовремено шпански агенти радили су на исељавању Албанаца у земље шпанског краља. Према обавјештењу которског провидура Малпијера, Турци би радо омогућили сеобу својих поданика у шпанске земље само да се докопају њихове имовине. Тако је настала борба између шпанских и млетачких агената за гладне Албанце. Которски провидур, да би осујетио намјере Шпанаца, забранио је Папштровићима, Будванима и Пераштанима да превозе Албанце у Италију. На наговарање Млечана већ почетком априла 1622. године неке албанске породице склонише се у Будву, у очекивању превоза за Истру.⁵⁶

Преговори између которског провидура и неких албанских првака о сеоби настављени су са успјехом. Албанци подлијежу млетачким сугестијама и упућују се у Истру. Почетком јуна једна албанска породица са шест чланова стигла је у Пореч.⁵⁷ Ускоро затим прва група од 20 Албанаца упућена је у Истру.⁵⁸ Четири

⁴⁹ A. S. V., Relazioni, Collegio V b. 66. Из релације провидура Лоренца Венијера од 1. марта 1616.

⁵⁰ Atti e memorie vol. 12, 362, 370.

⁵¹ Atti e memorie vol. 10, 202.

⁵² A. S. V., Rett. d'Istria f. 15, Бузет, 20. октобра 1621.

⁵³ Atti e memorie vol. 14, 121. Докуменат је од 8. октобра 1621.

⁵⁴ A. S. V., Dalm. Rett., f. 25, Котор, 5. фебруара 1622.

⁵⁵ Исто, Dalm. Rett., f. 26, Котор, 17. априла 1622. Прилог саслушања Геге Скура од 17. априла који је био у Албанији.

⁵⁶ Исто, Котор, 13. априла 1622.

⁵⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 16, Бузет, 6. јуна 1622.

⁵⁸ A. S. V., Dalm. Rett., f. 26, Котор, 19. јула 1622.

барска првака, управо негдашња племића, бојећи се турске одмазде, молили су которског провидура да им омогући прелазак на млетачку територију.⁵⁹ Везе которског провидура са албанским главарима све више се учвршћују.

Почетком септембра дођоше у Котор неки албански прваци на преговоре са провидуром Малпијером. О тим разговорима он је оставио ову биљешку: „Прошних дана стигли су овамо неки од оних (албанских) главара на разговор са мном. Послије дужег разговора у којем су ми они говорили о варварској тиранији којој су изложени од стране турских управљача, саопштили су ми, с обзиром на то да је влада у Цариграду смијењена, да су спремни да са педесет или шездесет породица пређу у Истру“. Которски провидур тражио је од своје владе инструкције како да одговори на ову понуду.⁶⁰

Према писању истог провидура, претјерано турско насиље био је главни разлог тражења уточишта Албанаца у Истри. Он каже да људи бјеже из своје земље и због велике турске тираније, „која се не задовољава да им узима имовину, него им узима и част, а што је најважније и душу настојећи да њихову дјецу потурче“. ⁶¹ Многи старији људи морали су да пређу на ислам, али својој дјечи остављали су у завјет да остану у вјери прадједовској.

Почетком октобра прва група са 19 породица и 105 лица под вођством фрањевца Франческа Порубе стигла је у Пореч бродом Пераштанина Петра Бујовића. Пошто је млетачким санитарним органима било сумњиво да долазе из окупљене земље, сви су задржани на самом броду.⁶² Фра Поруба с дубоким болом у души жалио се капетану Распа тврдећи да за 15 дана откад је укрцао људе на брод није добио „друго до миљар и по хљеба и још је остало свега сто либара“. Зато моли капетана за хитну помоћ и да се људима који су „готово мртви, што од глади, што од мора“, дозволили да напусте брод.⁶³

Ускоро последице ове групе 13. октобра пристао је у Пореч још један брод са 120 Албанаца. Пошто су дошли без икаквих залиха хране, капетан Распа тражио је од своје владе хитну помоћ за њих. И ова група стрпана је у карантин, али пошто је искрцана са брода.⁶⁴ Ово је тек био почетак једне велике сеобе у Истру из сјеверне Албаније и са данашњег Црногорског приморја. Свијет је просто нагрнуо у Истру. Прво је Петар Никовић из Мркојевића довео око 150 људи, а затим поп Иван из истог мјеста упутио се у Истру са 35 породица. Сви су били „грчке“ вјероисповијести

⁵⁹ Исто, Котор, 20. јула 1622. Прилог молбе из Бара од 16. јула.

⁶⁰ A. S. V., Dalm. Rett., f. 27, Котор, 14. септембра 1622.

⁶¹ A. S. V., Rett. d'Istria f. 16, Бузет, 10. октобра 1622. Прилог писма из Котора од 11. септембра.

⁶² Исто, Бузет, 10. октобра 1622.

⁶³ Исто, Пореч, 10. октобра 1622. Прилог молбе од 8. октобра.

⁶⁴ Исто, Бузет, 15. октобра 1622.

или шизматичи. Међу овима је била и једна муслиманска породица.⁶⁵ Мјесец дана касније петнаест људи са Бојане и двадесет из Мркојевића упутили су се у Истру „ принуђени због ванредне турске тираније да напусте своју родну земљу“. Которски провидур препоручио је све иселјенике капетану Распа са жељом да с њима добро поступа „да би осјетили разлику живљења под дуждом од онога под султаном“.⁶⁶

Посљедњег дана 1623. године приспио је један брод у Пореч са 50 људи из Албаније. Ближе поријекло ових досељеника не може се одредити, па није искључено да су и то били наши људи. И ови су дошли без икакве робе.⁶⁷

Долазак овако великог броја људи погоршао је ионако тешко стање колониста. Венеција није имала могућности да толико људи прихвати, помогне и смјести. Старјешине досељеника у Истри стално траже помоћ од млетачких представника. Група Албанаца коју је довео фратар Поруба, по писању капетана Распа Антонија Контаринија, била је у „великој оскудици без хљеба, пошто бешкот није стигао и ја их стално помажем мијешаним брашном“, Фра Поруба је инсистирао код Контаринија да добије посебно признање истичући своје заслуге за довођење толико људи.⁶⁸ Он је намјеравао да лично пође у Венецију, увјерен да ће тамо добити велику помоћ за своје земљаке и признање за себе.⁶⁹

Највећи број ових досељеника провео је по неколико недеља у карантину, било на броду или у неком пустом мјесту, лишени готово свих средстава за живот. Дошљаци су изазвали по дозривост и забринутост код старосједилаца, бојећи се да им млетачке власти по закону не одузму необрађену земљу. Зато многи старосједиоци на брзину почеше да обрађују своја напуштена имања, толико да не падну под ударац закона. Поменути капетан Распа Контарини каже: „Долазак људи покренуо је старе поданике да крче и обрађују своје земље, бојеће се да им не буду одузете, што је од велике користи“.⁷⁰ Пусте земље у Истри било је напретек и за старосједиоце и за досељенике. Колонисти су добијали запуштену земљу, али нијесу имали пољопривредног инвентара да је обраде или су дуго на њега чекали.

Ових година било је много мањих сеоба из Далмације у Истру. Средином априла 1622. године дођоше у Истру браћа Цвијето и Ђорђе Вилотић из Макарске са шест чланова породице. Насељени су у селу Медулину, које је било „готово потпуно расељено“.⁷¹ Средином октобра исте године двадесет морлачких

⁶⁵ Исто, Бузет, 18. октобра 1622. Прилог писма которског провидура од 17. септембра.

⁶⁶ Исто, Колор, 24. октобра 1622.

⁶⁷ Исто, Бузет, 1. јануара 1623.

⁶⁸ Исто, Бузет, 12. новембра 1622.

⁶⁹ Исто, Бузет, 13. новембра 1622.

⁷⁰ Исто, Бузет, 28. октобра 1622.

⁷¹ Исто, Бузет, 23. априла 1622.

породица са турске територије према Задру пређоше у Истру.⁷² Њихово уже поријекло остаје непознато. Крајем јануара 1623. године једна група избјеглица са турске територије у Далмацији пребачена је у Истру.⁷³

Многи турски поданици у Далмацији показивали су вољу и спремност да се иселе у Истру. Првога маја 1623. дођоше код капетана Распа Контаринија Вуко Паштровић и Јован Миовиловић из околине Задра да преговарају о сеоби 30 породица са преко 200 душа у Истру. Контарини их је љубазно примио и препоручио их капетану Задра да обезбиједи бродове за превоз људи и стоке.⁷⁴ Крајем маја људи су се већ били покренули из својих домова, иако још нијесу били обезбијеђени бродови за превоз.⁷⁵ Вјероватно је ова иселеничка група стигла у Истру, иако у извјештајима капетана Распа нема помена о њеном доласку.

Агитација млетачких представника у Далмацији и Боки покренула је турске поданике на сеобу. Средином маја 1623. године многе албанске породице налазиле су се у Будви и сусједним мјестима у очекивању да буду превезене у Истру. Бјекство оволиког броја људи забрињавало је Турке. Према обавјештењу которског провидура Изепа Микијела, турски прваци Љеша, Бара и Улциња, а нарочито скадарски паша, били су ријешени да туже Млечане на Порти због одвођења њихових поданика.⁷⁶

Кад је обезбијеђен брод, средином јула седамнаест црногорских породица са 77 душа стигло је у Ровињ.⁷⁷ Стални прилив колониста повећавао је број гладних уста. Трошкови млетачке благајне расли су сваког мјесеца јер „људи долазе из дана у дан“.⁷⁸ Јучерашњи и данашњи колонисти просто опсједају капетана Распа тражећи помоћ. Људи су свакодневно долазили код њега „час за једну час за другу ствар и сваки пут потребно им је дати нешто новца“, каже капетан.⁷⁹

Досељеници, препуштени више сами себи него млетачкој бризи, притиснути свим животним мукама, брзо долазе у сукоб са старосједиоцима, па и млетачким властима. Највише незадовољства показивале су старјешине. Фра Поруба живио је у пољу са својим земљацима „без свештеничког одијела, обучен на албански начин, са пушком преко рамена, и започео је кавгу са војницима, а он сам појавио се у граду са мачем и копљем изазивајући скандал и опште гунђање“. Поруба је бунио људе да иду у Напуљ. То је у ствари показивање незадовољства према Млечанима на

⁷² A. S. V., Dalm. Rett., f. 27, Задар, 10. октобра 1622.

⁷³ L'Istria, anno II 1847, 40—41.

⁷⁴ A. S. V., Rett. d'Istria f. 17, Бузет, 1. маја 1623.

⁷⁵ A. S. V., Prov. gen. in Dalm. et Alb., f. 435, Корчула, 3. јуна 1623.

⁷⁶ A. S. V., Dalm. Rett., f. 28, Котор, 27. маја 1623.

⁷⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 17, Бузет, 19. јула 1623. У овом документу се каже да су Албанци а на другом мјесту Црногорци. Ја мислим да је ријеч о Црногорцима. Није ми познато из којег су краја Црне Горе.

⁷⁸ Исто, Бузет, 8. јуна 1623.

⁷⁹ Исто, Бузет, 19. јула 1623.

начин који је изазивао дивљење и страх људи. Из Венеције је пристизала помоћ у новцу, житу и другим стварима, али никада довољно за једну велику масу биједника. По писању Контаринија око 600 људи чекало је спасоносну помоћ.⁸⁰

Прво топло љето са епидемијом однијело је велики број људи. Многи колонисти су се разбољели и умрли; највише су страдала дјеца.⁸¹ Упркос болести и глади, број колониста релативно није опадао захваљујући доласку нових. Средином октобра 1623. дођоше у Истру четири морлачке породице са 35 чланова са турске територије према Задру.⁸² Зима је била још тежа за колонисте, нарочито за оне који су дошли у Истру последије сјетве. Капетан Распа скоро у очајању каже: „Не знам каквим ријечима да представим Вашој узвишености крајње биједно стање ових нових људи“. Двадесет породица „лишене сваке помоћи и пале од глади траже ми помоћ... јер заиста ове зиме један дио оних биједника умријеће од глади, ако се хитно не помогну“. По мишљењу капетана, у најтежем стању је око 700 колониста који су дошли последије сјетве.⁸³ О доласку толиког броја људи у Истру 1623. године у извјештајима истог капетана Распа нијесмо нашли више података од онога што је наведено. Ова чињеница јасно показује да ни најодговорнији млетачки представник у Истри није водио тачну евиденцију о доласку колониста.

Почетком 1624. године Никола Стефанов Паштровић, власник брода, довео је у Пореч 20 породица са 85 лица.⁸⁴ Њихово уже поријекло није извесно али се с разлогом може претпоставити да су са данашњег Црногорског приморја. Истог мјесеца генерални провидур Далмације упутио је у Истру четири породице из Лике, које су бројале 35 чељади. Са собом су довели 12 коња, 35 волова, 580 комада ситне стоке и нешто жита. Турци су им били за петама и у посљедњем тренутку су умакли у Новиград.⁸⁵ Чим су се 19. јануара искрцали у Пореч, старјешине личких породица дођоше капетану Распа с молбом за помоћ и захтјевом да се населе у Мотувану, што им је одобрено.⁸⁶

У другој половини 1624. године Петар Жарковић-Качић довео је у Истру 14 породица, вјероватно из Макарске или њене околине.⁸⁷ Фебруара 1625. године исти Качић довео је још 30 породици у Истру.⁸⁸ Много свијета са турске територије молило је генералног провидура за прелазак у Истру. Понуда је прихваћена и много турских лоданика укрцало се на једном скровитом мјесту

⁸⁰ Исто, Пореч, 28. јула 1623.

⁸¹ Исто, Бузет, 24. августа 1623.

⁸² Исто, Бузет, 30. октобра 1623.

⁸³ A. S. V., Rett. d'Istria f. 17. Бузет, 8. јануара 1624.

⁸⁴ Исто, Бузет, 12. јануара 1624.

⁸⁵ Исто, Бузет, 20. јануара 1624. Прилог писма генералног провидура од 2. јануара.

⁸⁶ Исто, Бузет, 20. јануара 1624.

⁸⁷ Atti e memorie vol. 14, 132.

⁸⁸ Исто, 133.

и превезено у Истру⁸⁹ Септембра мјесеца Сенат је наредио капетану Распа да пмогне досељенике из Далмације.⁹⁰ Незадовољни пријемом и животом у Истри, сви дошљаци из Далмације средином новембра утекоше код браће Зринских.⁹¹

За двије године нема помена о доласку колониста у Истру. Тек на прољеће 1628. године, једна група од 53 лица дошла је у Истру. Њихово поријекло је непознато, али се с разлогом може претпоставити да су „Албанци“. Крајем априла исте године у Ровињ је стигао један брод са 24 Албанца које је упутио генерални провидур.⁹² Исте године Миле Филипинео довео је на своје имање у Поречу неке морлачке породице.⁹³

Од ове године запажен је предах у насељивању Истре. Тешка куга 1631—32. године знатно је прориједила становништво Истре. Само у Копру опака зараза однијела је половину становника, а у околини трећину.⁹⁴ Послије овог тешког помора млетачке власти се одлучније заузимају за насељавање Истре, јер је број становништва због заразе био знатно опао. Највећу активност у том правцу показује которски провидур.

Турско насиље нарочито је тешко погађало католике Бара. Почетком 1631. године Турци претворише у џамију цркву Св. Марије изван Бара, пошто су је претходно варварски демолирали „бјеснећи чак и против мртвих, јер су њихове кости повадили из гробница и бацили псима“. Турци конфисковаше сва црквена добра и запријетише католицима смрћу ако не пређу на ислам.⁹⁵

Силујући вјерску савјест својих поданика Турци су их изазвали на отпор или гурнули у бјекство преко планице. Многе породице из околине Бара преселише се у Истру. Већ крајем фебруара 1633. у Котору је једна група „Албанаца“ чекала на транспорт за Истру.⁹⁶ Углавном, сви су били из Мркојевића код Бара. Средином марта Петар Попа из Мркојевића са 46 људи дошао је у Пореч. Ускоро за њим стигоше у Истру браћа Ђорђе и Андрија Гини са пет другова.⁹⁷ Затим су још 24 лица дошла из Турске, тако да се укупан број све три групе повећао на двадесет и четири породице. Досељеници добише помоћ у новцу и житиу и сви заједно формираше једно село.⁹⁸

Почетком маја 1633. године капетан Распа Ђовани Венијер дао је земљу Томи Поповићу из Брајковине код Херцег-Новог

⁸⁹ A. S. V., Prov. gen. in Dalm. et Alb., f. 439, Задар, 31. јула 1625.

⁹⁰ Atti e memorie vol. 14, 136.

⁹¹ Исто, 139.

⁹² A. S. V., Rett. d'Istria f. 26, Бузет, 28. априла 1628.

⁹³ Atti e memorie vol. 14, 312.

⁹⁴ Atti e memorie vol. 6, 141. Из релације провидура Николе Суријана од 1632. године.

⁹⁵ A. S. V., Dalm. Rett., f. 36, Котор, 7. марта 1631.

⁹⁶ A. S. V., Prov. gen. in Dalm. et Alb., f. 449, Задар, 10. марта 1633.

⁹⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 26, Бузет, 12. априла 1633.

⁹⁸ Исто, Пиран, 13. маја 1633.

под турском влашћу који је са шест породица, укупно 22 лица, дошао у Истру.⁹⁹

Идуће године било је много више насељавања у Истри, нарочито из Далмације. Средином маја 1634. године 17 породица са турске границе према Задру упућено је у Истру. Досељеници се смјестише у околини Пуле.¹⁰⁰ Маја мјесеца исте године Милинко Лукановић довео је у Истру 120 колониста који се населише у Костањаци и другим мјестима.¹⁰¹ Многи Морлаци, турски поданици, молили су генералног провидура да их исели у Истру по примјеру „толиких других које сам у прошлости упутио тамо“. Генерални провидур Франческо Зен обећавао им је да ће их преселити, али је зазирао да то не изазове протест сусједног санџак-бега.¹⁰² Ускоро послѣје ових преговора 400 Морлака, турских поданика, преселило се у Истру.¹⁰³ Посљедња група од 8 породица са 40 лица прешла је на Крк. Дошли су без стоке, „нити су што друго собом довели осим голих живота“, пошто су измакли у највећој тајности од Турака.¹⁰⁴

Од ових колониста који су дошли у Истру, само је Лукановић са свим породицама које је довео и стоком 11. јула 1635. прешао у аустријске земље. Млечани су болно жалили за 2.264 лире, колико су дали помоћи овој групи. Тих истих дана генерални провидур упутио је у Истру око 100 људи.¹⁰⁵ Ближе поријекло ових досељеника није познато: зна се само да су са турске територије.

Посљедњих година мира уочи кандијског рата било је много мање сеобе у Истру. Маја 1637. генерални провидур упутио је двије морлачке породице у Истру.¹⁰⁶ Крајем идуће године Илија Барбаровић, турски поданик, са пет породица, укупно 40 душа, преселио се у Истру.¹⁰⁷ Одмах по доласку досељеници добише земље и помоћ у разним стварима у вриједности од 200 дуката.¹⁰⁸ У ово вријеме Турци су предузимали ванредне мјере против својих поданика због сеобе на млетачку територију. Када је крајем 1630. капетан Франческо Поседорски боравио у турским пограничним крајевима због дизања Морлака на сеобу, наишао је на велики страх народа. Турци су јавно пријетили да ће, ако се неко исели, одузети не само имовину онима који остану него их све сасјећи.¹⁰⁹

⁹⁹ Carlo de Franceschi, *L'Istria* 336—337.

¹⁰⁰ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 27, Бузет, 29. маја 1634.

¹⁰¹ *Atti e memorie* vol. 15, 287, 280, 298.

¹⁰² A. S. V., *Prov. gen. in Dalm. et Alb.*, f. 450, Задар, 21. августа 1634.

¹⁰³ *Atti e memorie* vol. 15, 303—304; Сеид Траљић, Врана под турском управом, Радови, књ. 9, Загреб 1962, 341.

¹⁰⁴ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 27, Бузет, 5. септембра 1634.

¹⁰⁵ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 28, Бузет, 12. јула 1635.

¹⁰⁶ *Atti e memorie* vol. 15, 323.

¹⁰⁷ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 32, Бузет, 8. јануара 1639.

¹⁰⁸ *Atti e memorie* vol. 16, 7—8.

¹⁰⁹ A. S. V., *Prov. gen. in Dalm. et Alb.*, f. 454, Задар, 27. децембра 1638.

Турске пријетње одмах су се одразиле на број иселјеника из Далмације. До канадијског рата само је један православни поп са пет синова марта 1641. дошао у Истру.¹¹⁰ Уочи рата петнаест црногорских породица са 100 душа и 300 грла ситне стоке молило је млетачку владу за пресељење у Истру. Сенат је извијестио капетана Распа да се побрине за смјештај Црногораца. Из обазривости према Турцима пресељавање је требало извести постепено. Мислим да су Млечани планирали да Црногорце населе у Пероју, који је 1644. године имао само три куће.¹¹¹ На основу расположиве документације не може се утврдити да ли су се Црногорци тада селили у Истру, али се са озбиљним разлогом може претпоставити да је до сеобе дошло. Према томе ово би била прва црногорска колонија у Пероју.

Колонизација Истре праћена је дубоким друштвеним и етничким промјенама земље. Старосједиоци су се сматрали угроженим доласком колониста који им одузимају земље и пасишта. Међусобна нетрпљивост запажа се готово у свим крајевима Истре. Манастири и приватни посједници нијесу се никада одрекли својих претензија на земље подијељене колонистима. Десет црногорских породица морале су да плаћају десетину опатији Св. Матије, иако су по закону били ослобођени свих давања.¹¹² Због недостатка катастра настала је права збрка и злоупотреба права и привилегија. По закону колонисти су послѣ двадесет година губили свој привилеговани положај. Међутим, њихови насљедници, митом или другим путем, добијали су земљу као колонисти коју су насљједили од својих очева.¹¹³

По писању Франческа Базадоне у Истри је било три врсте поданика: стари који су постали нови путем додјелјивања земље, нови којима су продужене разне привилегије и најновији којима још није био истекао рок ослобођења од пореза. Стари поданици, иако по закону нијесу били изузети обавеза, под разним изговорима изигравали су закон, тако да су све њихове обавезе биле сведене на минимум. Нови поданици, на основу привилегија, били су изузети од свих обавеза. Најновији, по резонувању провидура Базадоне, пошто су најбједнији и најсиромашнији, „највећим дијелом су лопови и чине знатну штету старим поданицима у стоци и усјевима“. Ових је било око 3000 становника.¹¹⁴

Млетачка влада је настојала да заведе ред међу својим поданицима и среди аграрне односе у Истри. Зато је Сенат октобра 1634. године тражио од капетана Распа да утврди колико има породица које су на основу привилегија изузете од пореза. Капе-

¹¹⁰ A. S. V., Rett. d'Istria f. 35, Бузет, 20. марта 1645.

¹¹¹ Atti e memorie vol. 21, 58.

¹¹² A. S. V., Rett. d'Istria f. 17, Бузет, 23. јула 1623.

¹¹³ Atti e memorie vol. 6, 109, Из релације Ђулијана Контаринија од 9. фебруара 1626.

¹¹⁴ Исто, 98. Из релације Франческа Базадоне од 1625. године.

тан Зване Ренијер, у одговору својој влади, између осталог каже: „Знати тачан број свих речених породица мени је немогуће, јер у току толиких година цијела села никла су на територији: Пуле, Пореча, Ровиња, Умага и других каштела и мјеста у којима живи један бескрајни број необично лијепих људи, од којих је највећи дио у добром стању, јер су добили земљу коју су могли лако да искрче за обрађивање“.¹¹⁵ Међутим, колонисти нијесу имали довољно запрежне стоке и пољопривредног инвентара. Честе неродне године тешко су погађале колонисте. Тада су се људи задуживали код трговаца у аустријским земљама уз велики интерес. У вријеме жетве дужници су продавали жито зајмодавцима по богателној цијени. Тако су досељеници западали у дуг и биједу.¹¹⁶ Немаштина колониста поговодала је развијању једног примитивног зеленаштва. У таквом тешком привредном стању Истра је дочекала кандијски рат, када је нови велики талас досељеника преплавио читаву земљу.

III

Кандијски рат (1645 — 1669) између Венеције и Турске изазвао је велику сеобу нашег народа са турске на млетачку територију. Пут сеобама у Далмацију и Истру био је утрвен. Рат је као каква набујала планинска ријека однио ону лабаву брану што се зове граница и отворио пут хиљадама људи који су бјегали од турског зулума и тражили бољи живот. Бјекство нашег народа из Турске био је више израз незадовољства према Турцима него симпатије за Млечане. Тада се на десетине хиљада људи сели из Босне, Херцеговине и Црне Горе у Далмацију. Ова велика сеоба дотакла је и Истру. Тада је у Истру дошло више свијета него у свим ранијим сеобама заједно.

Већ у самом почетку рата на хиљаде турских поданика нагрнуло је у Далмацију. Долазак толиког броја људи изненадио је и саме Млечане и ставио их пред тежак проблем збрињавања свих тих избјеглица. Венеција је одмах одлучила да што већи број досељеника насели у Истри. На стотине људи који су личили на праве збјегове чекало је испред капија Задра и осталих далматинских градова на транспорт у Истру. Људи су са собом водили стоку и носили сву покретну имовину од неколико покривача и кожуха. Прва група, од 49 породица са 430 душа и 4.500 комада стоке, јуна 1647. године насељена је у околини Пуле и Умага.¹¹⁷ Филип Жупановић довео је 34 лица, 16 коња, 43 вола и 220 комада ситне стоке. Официр Иван Башић дошао је са 18 лица, 17 коња, 50 волова и 420 оваца, а капетан Ђорђе Жупановић довео је 22

¹¹⁵ A. S. V., Rett. d'Istria f. 27, Бузет, 13. октобра 1634.

¹¹⁶ Atti e memorie vol. 5, 308—309. Из релације Ђованија Батиста Базадоне од 22. маја 1638.

¹¹⁷ Atti e memorie vol. 16, 92.

човјека, 16 коња, 62 вола и 320 оваца.¹¹⁸ Мјесец дана касније у Истру је одједном пресељено неколико хиљада људи. То је подсјећало на праву сеобу племена. Тада је 1.400 људи и 3.400 жена и дјеце са 5.000 грла крупне и 65.000 ситне стоке превезено у Истру.¹¹⁹ Сенат је похвалио генералног провидура Далмације Леонарда Фоскола због упућивања „Морлака у великом броју у Истру“.¹²⁰ Морлаци су се нерадо селили у Истру због лоше климе. Неки су одбијали да пођу у Истру „називајући је гробницом живих“.¹²¹ Када се једна група Личана понудила да се насели у Далмацији, Сенат је наредио генералном провидуру, ако неће да се преселе у Истру или на острва, да их не прими.¹²² Млечани су ишли још даље. Крајем 1647. године Сенат је извијестио генералног провидура да Морлаке који неће да се иселе у Истру или да служе на галијама, пресели у Боку или неки други крај гдје могу обрађивати земљу.¹²³

Многи Морлаци одлучно су се одупирали да из Далмације пређу у Истру. Када су Млечани хтјели једну групу да преселе у Истру, у Венецију дођоше два њихова делегата и запријетише „да ће се са цијелим њиховим селом вратити у турско поданство, јер су чули да је тамо врло лоше“.¹²⁴ И поред отпора извјесног дијела Морлака да се сели у Истру, ова земља постаје главни исељенички крај у доба кантијског рата.

Током 1648. године било је много мање сеоба из Далмације у Истру. Према једном попису од 1. априла 1648, само Милош Жупановић у пет наврата довео је у Истру 94 породице са 517 душа. Исељеници су са собом довели коња 269, волова 625 и оваца 4.870 комада.¹²⁵ Из Венеције су повели живу агитацију међу турским поданицима да се што већи број људи пресели у Истру.¹²⁶ Те године, под вођством старјешине Радошевића, насељено је у

¹¹⁸ A. S. V., Rett. d'Istria f. 41, Пула, 10. августа 1647. Прилози пописа од 30. јула и 1. и 2. августа.

¹¹⁹ Atti e memorie vol. 19, 241—242.

¹²⁰ A. S. V., Sen. Rett. R. 18, 8. августа 1647.

¹²¹ Глигор Станојевић, Далмација у доба кантијског рата, Весник војног музеја V, 1958, 117.

¹²² A. S. V., Sen. Rett. R. 19, 26. октобра 1647.

¹²³ Исто, 20. децембра 1647.

¹²⁴ A. S. V., Sen. Rett., R. 21, 5. септембра 1648.

¹²⁵ A. S. V., Rett. d' Istria f. 42, Бузет, 1. априла 1648. Прилог пописа људства и стоке које је Милош Жупановић довео у Истру.

Први пут, породица 49, људи 67, дјеце 82, жена 174, коња 200, волова 525, оваца 371.

Други пут пет породица без стоке.

Трећи пут, породица 21, људи 55, дјеце —, жена 69, коња 37, волова 105, оваца 906.

Четврти пут, породица 9, људи 28, дјеце —, жена 28, коња 12, волова 9, оваца 170.

Пети пут, породица 10, људи 13, дјеце 19, жена 32, коња 20, волова 16, оваца 40.

¹²⁶ Atti e memorie vol. 6, 288. Из упутства Сената генералном провидуру од 13. марта 1648.

Медулину 60 породица, а главар Петровић довео је у Лижњан петнаест породица.¹²⁷ Међутим, провидур Пуле Тревизан пише 31. маја 1651. да је за вријеме његове управе дошло у околину Пуле 279 породица са преко 2.200 досељеника.¹²⁸ Средином јула 1649. генерални провидур упутио је у Истру пет морлачких породица са 35 лица, 30 грла крупне и 300 комада ситне стоке.¹²⁹ Крајем године дошло је у Истру 15 породица на челу са Павлом Анчићем и изјавило жељу да се населе у околини Лабина.¹³⁰ Сви ови досељеници превезени су млетачким бродовима о трошку Венеције. Да би олакшао стање колониста Сенат је забранио провидуру Пуле да му досељеници дају уобичајени мјесечни поклон од једне шкуде.¹³¹

Мада су досељеници у вријеме кандијског рата дошли у Истру са много стоке, њихов положај није био охрабрујући, иако је за извјесно вријеме био знатно сношљивији него оних колониста који су дошли прије рата. Према писању капетана Распа Ђиролама Корнера, крајем 1648. године досељеницима је била потребна хитна помоћ. Он каже: „Ови биједници, изузев стоке коју са собом воде, полазе из турске земље голи и лишени сваке ствари у толикој мјери да им је потребна брза помоћ и то одмах чим се искрцају“. По његовом мишљењу, да се на помоћ не би чекало потребно је подићи један велики магацин за жито и осталу робу толико потребну колонистима. Ови сточари по доласку у Истру добијали су у првом реду пашњаке „да би исхранили стоку, што они прије свега и траже“. Многи од ових досељеника дошли су у Истру без претходног договора са млетачким представницима о мјесту насељавања, што им се тешко светило. Понеке групе мјесецима су лутале по пољима и горама попут Цигана „као што су почеле да чине оних првих петнаест породица које су овамо дошле“, каже капетан Распа Корнер.¹³²

Долазак нових досељеника ни овај пут није прошао без отпора старосједилаца, који су се сматрали угроженим у својим правима. Својим поступцима они су загорчавали ионако тежак живот колониста. По писању истог капетана Распа, они су изазвали једно хаотично стање у земљи због својих неодрживих претензија. Капетан каже: „Под разним изговором старосједиоци желе да се докопају свих терена у провинцији Истри, иако им земља није дата, или онима којима је дата нијесу је према закону обрађивали“. Зато је он издао проглас којим се сваком власнику одузима земља ако до ње није дошао законитим путем.¹³³

¹²⁷ M. Benussi, *Pola nelle sue istituzioni municipali sino al 1797*, *Miscellanea di storia veneto-tridentina* vol. 1, Venezia 1925, 468.

¹²⁸ Исто.

¹²⁹ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 42, Бузет, 19. августа 1648.

¹³⁰ Исто, Бузет, 19. децембра 1648.

¹³¹ *Atti e memorie* vol. 16, 296. Из одлуке Сената од 29. децембра 1648.

¹³² A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 43, Бузет, 19. децембра 1648.

¹³³ Исто.

Од краја 1648. све мање људи долази из Далмације у Истру. Онај први велики досељенички талас спласнуо је и од тада се мање људи досељава у Истру. Током 1649. године забиљежен је само долазак Вука Радоњића у Истру са десет породица које се населише у Полежани.¹³⁴ Идуће године дошло је 12 породица у напуштено истарско село Лижњан.¹³⁵

До краја 1650. године највише досељеника у Истру дошло је из Далмације и Босне. Колико их је укупно било тешко је утврдити. Према једном податку капетана Распа из новембра 1650. у Истри је било 279 досељеничких породица са 1.239 становника. Међутим, по писању истог капетана Распа у Истру је дошло много више свијета него што је тада било, али због болести и глади многи досељеници су умрли. Затим, петнаест породица под старјешином Павлом Анчићем, који је убијен, утече у аустријске земље. Сви досељеници су били под управом седам главара, изузев 25 породица које су постале колони на имањима велепосједника. У Балтури, под старјешином Филипом Жупановићем, било је 93 породице са 195 становника; на територији Св. Ловреча, под управом Ђорђе Пертанчића, породица 46, људи 195; на територији Бале, под старјешином Иваном Радошевићем, породица 52, досељеника 156; на територији Лижњан, под старјешином Николом Пертурићем, породица 24, досељеника 95 и на територији Стињан породица 6 са 43 лица.¹³⁶

Ако анализирамо овај званични извјештај капетана Распа који је био надлежан за колонисте у Истри, примјећује се да је број досељеника са изнијетим цифрама о досељавању, и поред умирања и бјекства, необично мали. Према томе може се с разлогом претпоставити да су у овај попис унијете само веће групе колониста, док о мањем броју породица или појединачним породицама разбацаним по цијелој Истри није вођено рачуна. У противном било би тешко објаснити тако запањујуће мали број досељеника у Истри. Капетан Распа запазио је и то да досељеници живе у великој биједи, и „од многе стоке коју су довели, да би се одржали, клали су је у толикој мјери да сада имају мало стоке; умријеће од глади и до сада су се одржавали пљачком“.¹³⁷ Ти сточари, кад су остали без стоке, јединог свог богатства, одали су се обичној отимачини.

Међу досељеницима у Истри било је и муслимана. У католичкој Венецији кружиле су најразноврсније приче о великом броју муслимана у Истри, што је вријеђало вјерска осјећања Сињорије. Сенат је захтијевао од провидура Брагатина да му достави извјештај о броју муслимана у Истри, пошто се у Венецији сазнало да су многи досељеници „муслиманске вјере који нарочито у селу

¹³⁴ A. S. V., Rett. d'Istria f. 43, Бузет, 11. маја 1649.

¹³⁵ Carlo De Franceschi, *La popolazione di Pola nel secolo XV e nei seguenti*, Archeografo triestino vol. III. Trieste 1907, 162.

¹³⁶ A. S. V., Rett. d'Istria f. 44, Бузет, 12. новембра.

¹³⁷ Исто.

Валтури жене се са хришћанским женама и васпитавају дјecu у турској вјери¹³⁸. Провидур је утврдио да многи у Истри исповиједају муслиманску вјеру. Да би се томе стало на пут, Сенат је наредио да се објаве прогласи а „нарочито у Валтури, Полежани, Св. Ловречу и Умагу, да ко се не прилагоди да исповиједа католичку вјеру, да иде из Истре“¹³⁹. Послије овога нијесмо нашли више помена о муслиманима у Истри, што значи да су били искоријењени.

Што је рат дуже трајао све се више повећавао и број земаља које су давале исељенике за Истру. У првом реду то је била Црна Гора са својим приморјем, одакле су се и раније људи селили у Истру. Новембра 1651. године у Истру дођоше четири породице из Зете, или, како у документима погрешно стоји, Црне Горе. Три породице из села Голубовице, а за једну се једноставно наводи да је из Зете.¹⁴⁰ Тих истих дана дошле су још двије породице из Црне Горе чије је уже поријекло непознато.

Старјешине четири црногорске породице тражили су да се смјесте у Пули „пошто нијесу могли донијети ниједну ствар из њихове земље, поднијели су ми молбу за њихове потребе у стоци и пољопривредном инвентару, као и за извјесну количину проса и новца“¹⁴¹. Изгледа да овај захтјев није испуњен, јер су касније Црногорци молили кнеза Пуле да им се додијели земља у једном селу близу града, затим по пар волова, грађе за куће и помоћ у житиу.¹⁴²

Послије доласка ове групе из Црне Горе за неколико година нема помена о досељавању у Истру. Тек 1656. Вуксан Вучетин из Црне Горе преселио се са својом породицом у Истру са препоруком генералног провидура Далмације Антонија Бернарда.¹⁴³ Овим првим мањим сеобама Црногораца у Истру отворена су врата за још веће миграције.

Основни узрок сеоба Црногораца у ово вријеме био је јак турски притисак на аутономију Црне Горе. Почетком јуна 1655. године Михаило из Љуботина и капетан Никола Цекин преговарали су са генералним провидуром о сеоби 50 црногорских поро-

¹³⁸ Atti e memorie vol. 16, 331. Из упутства Сената од 27. јуна 1651.

¹³⁹ Исто, 333.

¹⁴⁰ A. S. V., Rett. d' Istria f. 44, Пула, 10. новембра 1651. Прилогписа досељеника по имену. Из Зете у Црној Гори: Ђуро Јураш, жена Мара, синови: Стојан, Живко, Марко и кћерка Ђерана.

Из Голубоваца: Стојан Васовић, жена Стана, синови: Вуксан, Милош, Ђуро и кћери Маше и Аница.

Ђуро Стијепов, мајка Маре, жена Микна, синови: Нико, Перо, Стијепо и кћерка Ђерана.

Станиша Стијепов, жена Ђурана, синови: Вуксан, Стојан и кћерка Стана. Укупно је било 25 лица.

¹⁴¹ Исто.

¹⁴² A. S. V., d'Istria f. 45, Пула, 20. јула 1652.

¹⁴³ A. S. V., Rett. d'Istria f. 48, Бузет, 5. септембра 1656. Прилог писма генералног провидура из Задра од 19. јула 1656.

дица у Истру. Они су тражили да им се обезбиједе бродови за превоз, храну за годину, грађе за подизање кућа и запрежна стока како би могли започети да обрађују земљу.¹⁴⁴ Овај пут није дошло до сеобе и преговори су даље настављени. Напокон је генерални провидур дозволио Црногорцима да се преселе у Истру. Крајем јуна 1657. године Сенат је извијестио капетане Копра и Распа о доласку Црногораца и наредио им да их приме боље него друге досељенике „пошто ови нови становници склони су да досађују људима у земљи и узрок су смутње и нереда“.¹⁴⁵

Почетком августа 1657. тринаест породица из Црне Горе пресељено је у Истру. Крајем исте године капетан Распа Ђироламо Приули издао је инвеституру на земљу Миху Бојковићу са десет породица, укупно 77 лица. Земља је колонистима дата у наследну својину под условом да у року од пет година оспособе терен за културу. Досељеницима је дозвољена употреба пашњака и сјеча дрвета у шуми. У року од десет година колонисти су обавезни да врате све што су примили на име помоћи.¹⁴⁶ Капетан Распа каже да су Црногорци смјештени у мјесто „које је било село звано Перој, већ много година пусто и расељено налази се у округу Пуле, двије миље далеко од Фажане“. Ускоро по доласку Црногорци добише помоћ од 150 стара проса и пољопривредни инвентар. Даље капетан каже: „Остало је још да их што прије снабдијем запрежном стоком, јер толико су јадни да немају никакву ствар, а без стоке не могу да обрађују земљу“. Највећи број Црногораца одмах по доласку у Истру разболио се.¹⁴⁷

Када је крајем маја 1658. године капетан Распа Приули обишао Перој, затекао је Црногорце у доста тешком стању. Смјештени у старим и дотрајалим кућама на брзину поправљеним, без стоке и осталог, једва су животарили. За пуне пола године по доласку добијали су помоћ, али то није било довољно.¹⁴⁸ И после тога рока Црногорци у Пероју добијали су помоћ од Млечана. Тек почетком 1659. капетан Распа примио је 300 дуката из Венеције да набави волове за Црногорце у Пероју.¹⁴⁹

Најтежи проблем за Црногорце од самог доласка у Истру било је питање вјерске слободе. Чим су дошли они су захтијевали од капетана Распа да се једна од католичких цркава у Пероју адаптира за православно богослужење. На овај захтјев Млечани се оглушише. Од тада не престају покушаји католичког свештенства да Црногорце преведу на католичанство. Бискуп Пуле Бер-

¹⁴⁴ И. записи XV, 396.

¹⁴⁵ *Atti e memorie* vol. 20, 4. Из упутстава Сената од 29. јуна.

¹⁴⁶ *L'Istria* anno VII No 30, 137—138. У званичном документу о давању земље стоји да је било 15 породица, а у писму капетана Распа да је у Истру дошло 13 црногорских породица. Ова разлика вјероватно потиче отуда што су двије породице накнадно дошле.

¹⁴⁷ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. Бузет, 3. фебруара 1658.

¹⁴⁸ Исто, Бузет, 8. јуна 1658.

¹⁴⁹ A. S. V., *Rett. d'Istria* f. 50, Бузет, 29. јануара 1659.

нардо Карниоли протестовао је код пулског кнеза што Црногорци у Пероју католичке цркве претварају у православне, иако су како тврди бискуп, обећали да ће прећи на католичанство.¹⁵⁰ Бискуп је посјетио кнеза Пуле и казао му да је православни поп Онофрио Сагрето у католичкој цркви Св. Антонија у селу Пероју држао богослужење, крштавао дјецу, светио водичу и вршио друге вјерске обреде „упркос што је Ваша узвишеност ускратила новим становницима Пероја да у истом мјесту подижу православну цркву“, каже кнез Пуле.¹⁵¹

И поред свих прогона, забрана и вјерских сметњи, Црногорци у Пероју осташе вјерни православљу. Крајем прошлога вијека један италијански историчар био је у Пероју и о Црногорцима оставио једну интересатну биљешку. Он каже да многе Црногорце које је видио „необично су лијепи типови по развијености и јакој интелигенцији“, и наставља: „У свом одијевању сачували су врло мало од традиционалне ношње својих предака и од садашње своје браће у Црној Гори. . . Црногорци у Пероју су необично љубоморни на своју вјеру. Сви покушаји, сви притисци фратора и словенског клера да их преведу на католичанство остали су узалудни“.¹⁵² До данас, Црногорци у Пероју остали су православни. Према статистици из 1961. године у Пероју има 46 црногорских кућа са нешто више од 200 становника.¹⁵³ Ако узмемо у обзир чињеницу да ова група Црногораца која је дошла у Перој 1657. године нијесу били једини досељеници из Црне Горе, онда видимо да се за пуна три вијека становништво Пероја није утростручило.

На основу расположиве грађе не може се утврдити из којег су краја Црне Горе колонисти у Пероју. Може се само посредно, на основу познавања прилика тога доба у Црној Гори, закључити да су из ријечке и црмничке нахије. Још средином XVII вијека у Црној Гори је било врло живо сјећање на Црногорце исељене у Истру. Када су браћа Иво и Марко због крвне освете морали да бјеже из земље, владика Данило их је 1723. године препоручио „свијема хришћанима Црногорцима у Пероји да их лијепо прихвате и у све помажете и авизате за сваки посао“.¹⁵⁴

Ускоро послје ове групе Црногораца у Пероју, средином јуна 1659. из Црне Горе дошло је у Истру осам породица које је довео Вучета Дупила.¹⁵⁵ Сенат је наредио да се и овим досељеним Црногорцима додијели земља и помоћ у новцу и житиу.¹⁵⁶ Одмах

¹⁵⁰ A. S. V., Rett. d'Istria f. 55, Пула, 26. маја 1669. Прилог писма бискупа Пуле без датума.

¹⁵¹ Исто, Пула, 10. маја 1668.

¹⁵² Gustavo Chiesi, L'Italia irredenta, Милано 1889, 327.

¹⁵³ Мирко Барјактаревић, Перој и његови становници, Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. 1, Цетиње 1961, 72.

¹⁵⁴ Јефто Миловић, Зборник докумената из историје Црне Горе (1685—1782), Цетиње 1956, 48.

¹⁵⁵ A. S. V., Rett. d'Istria f. 49, Бузет, 15. јуна 1658.

¹⁵⁶ Atti e memorie vol. 17, 21, 22.

по доласку у Истру Вучета Дупила упути се у Венецију и предаде дужду молбу за захтјевом да се додијели помоћ досељеницима. У молби између осталог стоји: „Има већ два мјесеца како сам са једним другом дошао пред ноге Ваше узвишености, ја Вучета Дупила, ваш понизни поданик и слуга, са најпонизнијим молбама да преведем у Истру шеснаест породица из Дупила турске земље, на граници Албаније“. Дупила захтијева да се досељеницима додијели земља у Бастерини на територији Бала. Затим наводи попис запрежне стоке и пољопривредног инвентара које тражи за досељене Црногорце.¹⁵⁷

Одмах послје је доласка црногорских породица из Дупила, у Истру је стигло још толико породица, вјероватно из Далмације. Капетан Распа Приули почетком септембра 1658. године писао је својој влади у Венецији: „Осам породица са 32 душе, које су сада дошле, са попатним писмом генералног провидура Далмације, налазе се у крајњој биједи, пошто немају ни солда и умиру од глади“. Приули им је подијелио десет стара жита и нешто новца.¹⁵⁸

Најбројнија сеоба из Црне Горе у Истру била је двије године касније. Године 1659. Турци су вршили јак притисак на црмничку нахију. Главари Црмнице обратише се Болици с молбом да им нађе мјесто „под сјенком његове узвишености“. Ове године и Брајићи су били спремни да се иселе у Истру. Са њима је о сеоби преговарао Петар Бујовић.¹⁵⁹ Међутим, до сеобе Црногораца у Истру дошло је тек 1660. године. Почетком јуна Сенат је наредио капетану Распа да нађе мјесто гдје би се могло смјестити тридесет црногорских породица. Он је одговорио да једино мјесто гдје би се Црногорци могли населити јесте Мотувун, али се општина успротивила њиховом доласку. По мишљењу капетана Распа, нове досељенике из Црне Горе најбоље би било припојити „онима из Пероја на територији Пуле, гдје има мало живе воде“.¹⁶⁰ На крају се све свршило тиме да нова група Црногораца оснива у Истри село Кавран.¹⁶¹

Млечани све до краја рата настављају са колонизацијом Истре, али са много мање успјеха него раније. Углавном, воде се преговори и испитују могућности за смјештај досељеника. Стиче се утисак да је у Истру дошло толико досељеника да за нове није више било мјеста. Почетком децембра 1663. године Сенат је тражио од капетана да га извјести о могућности насељавања 30 породица из Скадра са 250 душа и да испита да ли су велепосједници заинтересовани да приме колонисте. Капетан је одговорио да посједници нијесу заинтересовани за нову радну снагу, пошто би их

¹⁵⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 49, Бузет, 5. октобра 1658. Прилог молбе Вучете Дупила од 1. октобра 1658.

¹⁵⁸ Исто, Бузет, 10. септембра 1658.

¹⁵⁹ И. записи XV, 403.

¹⁶⁰ A. S. V., Rett. d'Istria f. 50, Бузет, 20. јула 1660.

¹⁶¹ Carlo De Franceschi, La popolazione di Pola, 263.

то коштало много.¹⁶² И Филип Жупановић нудио се да доведе из Турске 100 морлачких породица, али ни тај предлог није прихваћен.¹⁶³ Године 1664. требало је да се исели у Истру дванаест породица из Зете. Преговори су успјешно завршени и Сенат је одобрио ову сеобу.¹⁶⁴ Два мјесеца касније из Венеције је наређено которском провидуру да се због сезоне обустави сеоба.¹⁶⁵ Није нам познато да ли је ова сеоба извршена, али изгледа да је до ње ипак дошло.

Ово су посљедње вијести о насељавању Истре до краја кандијског рата. Тек послије рата сеобе у Истру поново оживјеше.

Овај најбројнији талас досељеника продубио је старе проблеме изазване доласком ранијих колониста. Сада се још више шпекулише са земљом и смјелије се изигравају закони о статусу старих поданика. Пљачка и узајамна отимачина узимају невиђене размјере. Подеста Копра Базадона пише 1650. године да становништво Пуле, Водњана и других мјеста тешко страда од „пљачкања које стално чине најновији становници, нарочито у крупнијој и ситној стоци“.¹⁶⁶ Тако су старосједиоци остајали без стоке главног извора своје egzистенције. Двије године касније подеста Копра Стефан Капело пише слично. Он каже да свијет који је дошао у Истру „много више је наклоњен пљачкању него обрађивању земље, због чега се често чују жалбе старих поданика“.¹⁶⁷

Да би спријечио ово насиље дошљака над старосједиоцима капетан Распа Антонио Барбаро објавио је проглас којим се под пријетњом строге казне забрањује колонистима да узнемиравају и наносе штету старосједиоцима.¹⁶⁸

Положај колониста у многим мјестима био је више него очајан. Млечани су морали чешће да их помажу да не би умрли од глади. Стање Истре средином XVII вијека најбоље је приказао бискуп Томазини. Он каже: „За дванаест година од када се налазим у Поречу, нестало је тридесет и више кућа“. Овдје се види са каквом муком се подижу дјеца и колико мало живе жене које су врло њежног састава. Овдје се види свијет мршаваг лица, људи и дјеца надувеног трбуха, прави лешеве који иду. Увијек има болесних, и овима, према обичају, нема никакве утјехе, пошто нема ни љекара, ни лијека, ни хирурга или специјалисте“.¹⁶⁹

Биједа, немаштина и болест просто су сатирале народ. Многи колонисти су умрли, а један дио је утекао из Истре у аустријске

¹⁶² A. S. V., Rett. d'Istria f. 51, Копар, 12. јануара 1663.

¹⁶³ Исто, Бузер, 24. фебруара 1663.

¹⁶⁴ A. S. V., Sen Rett., R. 25, 23. августа 1660.

¹⁶⁵ Исто, 25. октобра 1664. У овој одлуци Сената каже се да су дванаест породица из Подгорице.

¹⁶⁶ Atti e memorie vol. 8, 334. Из релације Пјетра Базадоне од 7. фебруара 1650.

¹⁶⁷ Исто, 343. Из релације Стефана Капела од 8. јуна 1652.

¹⁶⁸ Atti e memorie vol. 16, 366. Докуменат је од 10. јула 1655.

¹⁶⁹ Archeografo triestino vol. 4, Trieste 1837, 199.

земље. Колонисти су били обавезни да после пет година почну да враћају дуг. Укупни годишњи приходи са земље често су били мањи од годишње рате дуга. Понекад су колонисти морали да плаћају дуг и за оне породице које су изумрле или се иселиле. То је тешко погађало народ који није имао могућности ни своје дугове да плаћа. И поред великог досељавања у Истру у вријеме кандијског рата, многи истарски градови прије су личили на гомилу рушевина него на насеља. Подеста Копра Агостино Барбаро каже 1669. године да је град готово разрушен и да нема више од 400 — 500 становника. Штавише, манастири и цркве били су срушени.¹⁷⁰

IV

Свршетком рата завршена је ова велика сеоба нашег народа у Истру. После кандијског рата, из наших земаља још једино су се бокељски хајдуци преселили у Истру. По једном званичном млетачком попису из фебруара 1670. године у Боки Которској било је свега 459 хајдука са њиховим члановима породица. Крај рата поставио је на дневни ред хајдучко питање. Венеција је настојала да те људе који су је у рату толико задужили бар донекле задовољи. Терминацијом од јуна 1670. године генерални провидур Барбаро одредио је хајдуцима као стално мјесто становања Рисан и сусједна села.¹⁷¹ То рјешење није се показало ни срећно ни дуговјечно. Због сталних сукоба између Турака и хајдука, Венеција је морала уклонити хајдуке из Боке. Зато Млечани одлучише да их преселе у Истру.

Млечани су бојажљиво сугерирали хајдуцима да се иселе у Истру, обећавајући им добар живот тамо. Већ почетком маја 1671. четири хајдучке харамбаше, међу којима и Мато Његушевић, обишле су многа мјеста у Истри да извиде гдје ће засновати своје пребивалиште. Сенат је наредио капетану Распа да буде крајње обазрив према хајдучким старјешинама.¹⁷² Провидур Пуле примио је хајдучку извидницу с највећом пажњом и упутио је капетану Распа у Пореч. Он је увјеравао хајдучке предстанике да ће добити сву потребну помоћ и обећавао им да могу изабрати које хоће мјесто у Истри да се у њему населе.¹⁷³ Заведени љубазношћу и лијепим обећањима хајдуци одлучише да се иселе у Истру.¹⁷⁴ Још је остало да се сеоба изврши.

Ипак, хајдуци нијесу безглаво кренули у Истру. Они су тражили од генералног провидура да им изда „привилегије“. На захтјев хајдучких харамбаша генерални провидур Антонио Бар-

¹⁷⁰ Carpin Giuseppe, L'Istria, 186—188.

¹⁷¹ Б. Десница, Неколико података о пераштанским хајдуцима и о харамбаша Бају Цивљанину, Прилози VII, 182—183.

¹⁷² Atte e memorie vol. 1. Из упутства Сената од 12. маја 1671.

¹⁷³ А. С. В., Rett. d'Istria f. 56, Пореч, 21. маја 1671.

¹⁷⁴ Atte e memorie vol. 21, 2.

баро 1. јуна 1671. године, у Сплиту, издао је терминацију којом се регулише положај хајдука у Истри.

Хајдуци ће се населити у околини Пуле. За богослужење им је одређена црква Св. Јована са бунаром, девет „contrada“ и дио планине. Друго. „Да хајдуци имају право избора четири судије које ће судити све грађанске спорове који избијају међу хајдуцима до било које суме и величине без икаквог ограничења. Странка има право апелације пред судом у Раслу. Могу изабрати једног канцелара да пише пресуде и друга акта која су потребна, а државна власт даће им печат св. Марка за печатење докумената. Печат ће држати најстарији судија, који ће га по потреби давати, а затим га поново узимати на чување. Судије ће вршити дужност само годину, а тада ће се изабрати нови, које ће потврђивати државна власт.

Треће. Да све њихове грађанске спорове у апелацији суди капеган Распа.

Четврто. Да су ослобођени свих пореза и царина на њихове приходе и трговину коју би водили из млетачких мјеста са страним и обрнуто. Такође се ослобађају пореза и царина на млетачкој територији, како на копну тако и на мору, да их порезници не смију узнемиравати.

Пето. Пошто се сви не могу смјестити у Пули, да се хајдуцима одреде погодна мјеста за становање и помажу материјално да саграде куће и цркву у којој ће служити богослужење „српски поп“. Државна власт ће набавити олтар са ликом богородице.

Шесто. Да им се у граду Пули даде највећи могући број кућа које ће хајдуци и њихови потомци уживати без икаквог пореза.

Седмо. Да су изузети од служења на галијама и рада на државним грађевинама, само да су хајдуци обавезни да према потреби служе с оружјем у „државној служби“.

Пошто су без стоке, државна власт ће их помоћи и за десет година добијаће помоћ у житу. Сви њихови земљаци који дођу у Истру уживаће исте привилегије¹⁷⁵.

Ова терминација генералног провидура Барбара остала је мртво слово на папиру. Чим дођоше у Истру, хајдуци, суочени са животним тешкоћама, почеше да пријете млетачким властима и да се буне. Зато је исти провидур Барбаро новом терминацијом, издатом у Пули 12. августа 1671. године, сузио хајдучке привилегије. О судској аутономији нема ни помена. Хајдуци су углавном добили статус као и остали колонисти.¹⁷⁶

Крајем маја или првих дана јуна 1671, хајдуци су укрцани на четири млетачке галије и превезени у Пулу. Ово је била нај-

¹⁷⁵ A. S. V., Rett. d'Istria f. 56, Пула, 29. јуна 1671. Прилог, Сплит 1. јуна.

¹⁷⁶ Г. Станојевић, Неколико података о бокелским хајдуцима, Прилози 3—4, 1957, 269.

бројнија група исељеника са данашњег Црногорског приморја која је одједном пресељена у Истру. Било је око 600 хајдука и њихових чланова породица. Прије одласка из Боке хајдуци су снабдијевени храном за двадесет дана.¹⁷⁷ Још прије доласка хајдука у Истру, Сенат је наредио капетану Распа да их подијели по разним мјестима и то „далеко од аустријске границе, да би се избјегао неред“.¹⁷⁸

Млечанима је добро била позната хајдучка самовоља и с разлогом су стрепјели од доласка ових непожељних становника у Истру. Средином јуна 1671. конвој са хајдучима стигао је у Пулу. Од стоке су са собом водили само осам коња. Ту је хајдуке сачекао капетан Распа Лунардо Марчело. Прије искрцавања људства капетан је разговарао са четири хајдучке старјешине. Они су захтијевали од капетана Марчела да се сви хајдуци смјесте у Пули, што је он одбио с мотивацијом да у граду нема довољно мјеста за све и предложено им је да се населе у разним мјестима. Хајдучке харамбаше одбише ову сугестију капетана Распа „са чврстом одлуком да хоће сви да буду заједно и то су казали одважним ријечима“. Затим су харамбаше захтијевале да се њихови људи смјесте у усељиве куће и да добију обрадиву земљу „говорећи да у капитулама“, које им је дао генерални провидур, да су им такве земље обећане, „и одмах су узели сијено са ливада неких приватника“. Да би умирио хајдуке капетан Распа им је додијелио нешто помоћи и одредио за њих 39 кућа у Пули.¹⁷⁹

Први сусрет хајдука са млетачким представницима у Истри завршио се сукобом. Од тада па за неколике године хајдуци ће се упорно борити против свога заточеништва у Истри. Млечани су озбиљно схватили незадовољство хајдука. Кнез Пуле молио је своју владу у Венецији да му упути војску и галије, бојећи се неког хајдучког насиља. Он каже: „Сазнајем да може запасти у највећу опасност, како рече екселенција капетан Распа, тако и ја и свако други из овога града, пошто су хајдучке старјешине и други хајдуци изразили, да ако не добију земљу гдје они желе (и у ту сврху отпутоваће четири старјешине пред ноге Ваше узвишености), одсјеји ће главе командантима и направити велики покољ у граду“. Кнез Пуле схватио је ову пријетњу врло озбиљно, јер 200 хајдука под оружјем „много не размишља“.¹⁸⁰

¹⁷⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 56, Пула, 16. јуна 1671. Прилог пописа намирница које су хајдуци добили за пут.

Бешкота тридесет либара по глави.

Вина пола млетачке флаше по глави.

Усољених срдела 16,5 миљара за све.

Сира 300 либара за све.

Уља 60 флаша.

Сирћета четири флаше.

Сувог меса око сто брва.

¹⁷⁸ Atti e memorie vol. 21, 3.

¹⁷⁹ A. S. V., Rett. d'Istria f. 56, Пула, 16. јуна 1671. и прилог.

¹⁸⁰ Исто, Пула, 28. јуна 1671.

Четири хајдучке харамбаше упутише заједничку молбу дужду, у којој се између осталог каже: „Ми потписане хајдучке харамбаше из Пуле, који са великим бројем од преко хиљаду и пет стотина људи добровољно дођосмо под позлаћене заставе Ваше величине... напустили смо нашу родну грудну и нашу драгу очевину и има већ двадесет година да смо се смјестили у Перасту“. Даље хајдуци истичу своје заслуге за Венецију и захтијевају потврду „капитула“, које им је подарио генерални провидур Барбаро, „а изнад свега да нам се даде повластица да смо заувјек изузети од било какве редовне или ванредне дације и царина, како извозне тако и увозне, као и на наше приходе и на сву трговину Ваше узвишености“.¹⁸¹ На основу расположиве документације не може се утврдити да ли је хајдучка делегација дошла у Венецију.

Рјешење насталог сукоба између хајдука и представника млетачких власти у Истри ловјерен је генералном провидуру Барбару. Сенат му је наредио да приликом повратка у Венецију наврати у Пулу и смири хајдуке.¹⁸² Средином јула 1671. Барбаро је издао терминацију којом се регулише положај хајдука у Истри. У ствари, провидур је опозвао своје раније „капитуле“, дате хајдуцима, што их је још више огорчило. Да би смирили хајдуке Млечани их мите поклонима и дају им помоћи више него осталима колонистима. Хајдуци су били нарочито озлојеђени што им нијесу додијелене земље које су тражили и отворено су пријетили да ће без разлике све сасјећи ако се не удовољи њиховом захтјеву.¹⁸³

Мјесец дана послје доласка хајдучког конвоја, у Пулу је пристао један грип са 59 досељеника из Боке, међу којима је било 20 хајдука, а остало њихове жене и дјеца. Чим се искрцаше, хајдучке харамбаше посјетише кнеза Пуле. Он их је примио љубазно, али је настојао да их смјести изван града „да не би повећали број ових, нити да буду са њима заједно“, како каже кнез. Хајдучке старјешине одлучно одбише ову сугестију кнеза Пуле и населише се у граду гдје су били и остали хајдуци, њихови рођаци и пријатељи.¹⁸⁴ Као што видимо, ни ова посљедња група хајдука није љубазно примљена у Истри.

Незадовољство хајдука достигло је кулминацију када разне епидемије стадоше да их масовно косе. Почетком септембра 1671. умрло је 80 људи. Многи хајдуци, чим су се придигли из болесничких кревета, дођоше код кнеза Пуле Ливија Балба захтијевајући од њега да им изда пасош за Далмацију. Он врло учтиво одби ову молбу увјеравајући их у наклоност и љубав Венеције

¹⁸¹ Исто Пула, 29. јуна 1671. Прилог молбе без датума. Докуменат су потписале харамбаше: Нијола Поповић, Милошевић, Вајо Николић и Петар Бабић.

¹⁸² Atti e memorie vol. 21. 4.

¹⁸³ A. S. V., Rett. d'Istria f. 56, Пула, 10. јула 1671.

¹⁸⁴ Исто, Пула, 16. јула 1671.

према њима. Када хајдуци нијесу успјели да добију пасоше за иселење, они остадоше у Истри али под условом „да се населе у селима овога округа да би избјегли непогоду ваздуха, за који држе да је врло опасан“. Готово сви хајдуци са својим породицама утекоше из Пуле и настанише се у Лижњани и другим селима близу морске обале према Кварнеру. Епидемија је изазвала забринутост међу хајдуцима. То је био сигнал за бјекство из Истре. Међу првима је био и харамбаша Мато Његушевић који се са 20 хајдука на баркама упутио у Далмацију. Један перашки грип укрцао је десет хајдучких породица за Боку. Ово бјекство хајдука изненадило је Млечане. Кнез Пуле каже: „Предвиђам да сви остали хајдуци, кад-тад, могу се одлучити да слиједе примјер првих“.¹⁸⁵ Доиста, човјек није морао бити особито проницљив да би то предсказао. Људи су из Истре бјежали од сигурне смрти.

Што су разне епидемије све јаче косиле народ, хајдуци су све чешће бјежали из Истре. До средине октобра 1671. око 70 хајдука са породицама утекло је из Истре у Далмацију.¹⁸⁶ Већи дио ових избјеглих хајдучких породица враћано је назад у Истру. До почетка новембра вратило се око шеснаест породица а међу њима и харамбаша Његушевић.

Опака зараза сваки дан је односила несрећне хајдуке. За врло кратко вријеме преко 200 хајдука и чланова њихових породица сахрањено је испред православне цркве Св. Николе у Пули, у заједничким ракама, прекривеним танким слојем земље. Кнез Пуле Балби наредио је православном попу да убудуће преминуле хајдуке не сахрањује у граду, него изван њега, близу цркве Св. Михаила.¹⁸⁷ То је била права хајдучка трагедија. Ти храбри људи који су стотину пута гледали смрти у очи сада су умиralи беспомоћно, далеко од свога завичаја и драге Боке. Није имао ко ни да их честито сахране.

Унесрећени и озлојеђени хајдуци који живе од биједне млетачке помоћи постају још више раздражљиви. Рађају се чести сукоби између хајдука и старосједилаца. Хајдуци су однекуда набавили једну барку која им је служила за превоз у Далмацију, а још више за гусарење по обалама Истре. Средином априла 1672. Сенат је наредио капетану Распа да хајдуцима одузме барку.¹⁸⁸ Хајдуци су отворено говорили млетачким представницима да су изгубили слободу и постали прави робови. Свако је желио да се што прије ослободи тога ропства. Људи су бјежали доста пута не знајући куда, само да би се ослободили једног живота горег од смрти, и од смрти каква се није памтила. Због бјекства и умирања, до средине 1672. године у Истри није остало више од половине првобитног броја хајдука. Многи утекоше у Далмацију, а још

¹⁸⁵ Исто, Пула, 10. септембра 1671.

¹⁸⁶ Исто, Водњан, 10. октобра 1671.

¹⁸⁷ Исто, Пула, 12. новембра 1671.

¹⁸⁸ Atte e memorie vol. 21, 8.

већи број вратио се у Пераст, Будву и Паштровиће. Неки пак постадоше морнари на млетачким трговачким бродовима. И поред млетачке помоћи, они који су остали напуштали су Истру кад год им се за то указала прилика.¹⁸⁹

Хајдучке харамбаше Бајо Пивљанин, Поповић и Његушевић разним тајним каналима успостављају везе са аустријским генералом Хрватске у Карловцу и преговарају с њим о сеоби у аустријске земље. У лето 1672. Бајо и Његушевић долазили су у Боку приватним послом, али многи су вјеровали да су долазили с неком тајном мисијом. Ипак, обојица се вратише у Истру. У разговору са капетаном Распа Бајо и другови одлучно су порицали да имају намјеру да пређу у аустријске земље.¹⁹⁰

Незадовољство хајдука још више се повећало кад је котарски провидур Франческо Дуодо 5. септембра 1672. године издао терминацију о прогонству девет хајдука са млетачке територије због убиства једног Прчњанина. Прогнани хајдуци могли су се само настанити на граници Клиса; у противном, ко се од осуђених ухвати на млетачкој територији „биће одмах објешен на куки за грло док не умре“. Сва покретна и непокретна имовина осуђених конфискује се у корист државе.¹⁹¹ Ова пресуда била је опомена свима хајдуцима, ма гдје се налазили, јер готово сваки од њих имао је неки стари „гријех“ и могао је пасти под удар закона.

Од осуђених хајдука у Истри су се налазили: Мато Његушевић, Иван Властелиновић и Илија Фен, док је Шарабаћ боравио у Далмацији.¹⁹² За остале се није знало гдје се налазе. Капетан Распа Лунардо Марчело није се усудио да без одобрења из Венеције похвата осуђене хајдуке и изврши казну над њима, бојећи се хајдучке освете. Међутим, у Венецији су ћутали. Сматрало се да је паметније неизвршењем пресуде оставити хајдуке на миру него их изазивати.

Од доласка у Истру хајдуци нијесу обрађивали земљу. Углавном су живјели од млетачке помоћи и пљачке. Многи су покушали да продаду добијену земљу. Капетан Распа морао је да интервенише и забрани хајдуцима продају земље.¹⁹³ Послије двије године Сенат је одлучио да укине помоћ хајдуцима, с образложењем „да убудуће сами се постарају за потребну храну обрађивањем земље коју су добили“. Ни до прољећа 1673. године ниједна хајдучка породица није обрадила ни педаљ земље. Жито које су добили за сјетву хајдуци су појели.¹⁹⁴ Млечани више просто ни-

¹⁸⁹ A. S. V., Rett. d'Istria f. 57, Бодњан, 14. августа 1672.

¹⁹⁰ Исто, Водњан, 8. септембра 1672.

¹⁹¹ Исто, Котор, 5. септембра 1672.

Били су осуђени следећи:

Мато Његушевић, Милош Шарабаћ, Иван Властелиновић, Војин Бркановић, Војин Воснић, Рамо раније Турчин, сада хришћанин, Илија, његов брат, Абрам Азаповић и Нико Небуд.

¹⁹² Исто, Бузет, 8. децембра 1672.

¹⁹³ Исто.

¹⁹⁴ Исто, Бузет, 10. априла 1673.

јесу знали шта да раде са хајдуцима. Тај свијет који је у доба рата живио од плијена на турској територији није се могао навићи да живи од орања земље. По схватању хајдука то је било велико понижење — од ратника постати ратар. Истина, број хајдука и њихових породица у Истри опао је на трећину. По једном званичном млетачком попису из маја 1673. године, у Истри су се налазиле само 33 хајдучке породице. Састав становника био је сљедећи: мушкараца 45, жена 44, дјеце 30, дјевојчица 38 — укупно 157 лица. Најбројнија је била породица Баја Пивљанина, настањеног у Премантури, која је бројала десет чланова и једног роба Турчина.¹⁹⁵

Бајо је имао једну гајету која му је служила за трговину са Далмацијом и за гусарење по мору. Многи истарски рибари страдали су од ове гајете. Сенат је наредио кнезу Пуле да се брод уништи и да се убудуће заплијени свака хајдучка барка. Када је кнез Пуле Бернато Градениго, по наређењу из Венеције, истраживао гдје се налази барка, утврдио је да су Бајов брат Петар, Мато Његушевић и још пет хајдука отпутовали у Сењ да тамо замјене свилу, коју су добили од Венеције за разну робу. Хајдуци су се задржали у Сењу десет дана. Посљедњи се вратио Петар са 200 комада стоке, коју је Бајо одвео у Венецију да прода.¹⁹⁶ Одузимањем овог бродића Млечани су лишили хајдуке везе са Далмацијом, а и трговине.

Хајдуци, огорчени на све и свакога, наносили су много штете старосједиоцима, па чак вршили и многа недјела. Једне ноћи харамбаша Његушевић и Иван Пухаловић насилно су упали у кућу удове Катарине Перковић из Валтуре и на њене очи силовали јој кћерку Урсулу. Сам Његушевић, који је присуствовао томе недјелу и подстрекивао хајдуке, није учествовао у насиљу али је казао „да би то урадио да није ожењен“.¹⁹⁷ Изгледа да млетачке власти због овога силовања нијесу предузеле никакве мјере против хајдука. Међутим, када хајдуци убише Симона Гладелића и опљачкаше једну барку, четворица су осуђени на прогонство из Истре.¹⁹⁸ Због ове пресуде, или из других разлога, двадесет и пет хајдука из Пуле утече у Сењ. То је био још један ударац млетачкој колонизаторској политици у Истри. Зато је Сенат наредио капетану Распа да буде обазривији према хајдуцима, да им врати сва заплијењена добра и да убудуће не конфискује њихову имовину.¹⁹⁹

Највише сукоба хајдука са старосједиоцима било је због земље. Многи старосједиоци присвајали су хајдучке земље, које ови никада нијесу обрађивали. Капетан Распа морао је да заштити

¹⁹⁵ Исто, Бузет, 20. маја 1673.

¹⁹⁶ Исто, Пула, 21. октобра 1673.

¹⁹⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 58. Копар, 23. јуна 1674.

¹⁹⁸ Исто, Копар, 10. августа 1674.

¹⁹⁹ Atti o memorie vol. 21, 25. Из документа од 30. маја 1674.

хајдуке и примора становнике Пуле и Пазина да хајдуцима врате „одузете земље“.²⁰⁰ Обазривост Млечана према онима хајдуцима који су остали у Истри ишла је дотле да су им давали неупоредиво више помоћи него осталим колонистима. Сенат је наредио провидуру Пуле да помогне хајдуке намирницама, да се не понови случај „да се неки удаљавају из оних крајева, да не би умирали од глади“.²⁰¹ Међутим, процес бјежања хајдука из Истре није било могуће зауставити никаквим средствима. Већ у љето 1675. године и Бајо Пивљанин, поред толико других хајдука, прешао је у Далмацију и настанио се у Задру.²⁰² Тако, последице пет година, у Истри није остала ни петина од оног великог броја хајдука који су у љето 1670. дошли тамо. Дакле, крај канадијског рата означио је почетак трагедије бокељских хајдука. Никада хајдуци у својој историји нијесу за тако кратко вријеме доживјели толико несреће.

Кандијски рат покренуо је и Грке на сеобу у Истру из оних мјеста које су Турци у овоме рату преотели од Млечана или су били изложени великом турском притиску. Још у току рата десет грчких породица са 32 лица дошло је са острва Крита у Истру и населило се у Поречу.²⁰³ Послије турског освајања Крита 1669. године, Грци радије напустише своју земљу него да остану под турском влашћу. Грчки досљедници дошли су у Истру у неколико група. Према једном попису, од почетка априла 1671. година у Пули је било 28 породица са укупно 96 становника, сви са Крита. Од ове групе 13 људи је прешло у Венецију.²⁰⁴

Ускоро последице ове групе дошло је још 60 Крићана у Пореч. Крајем октобра 1671. године Сенат је одобрио 2.000 дуката и разни материјал за оправку кућа за Грке са Крита.²⁰⁵ Тога дана у пристаниште Пореча упловио је један брод из Занта са 19 грчких породица, укупно 115 лица. Из Грчке су пошле 22 породице, али се једна задржала на Крфу, а двије одмах продужише за Венецију. Досељеници добише куће у Поречу, земљу изван града и помоћ у новцу и намирницама. Према обавјештењу Млечана очекивао се долазак у Истру великог броја Грка са Крита и Крфа.²⁰⁶ Међутим, та очекивања се нијесу испунила. Ово је била посљедња група грчких досељеника у Истри.

Велики број Грка одмах по доласку у Истру умро је или прешао у Италију. Према једном попису грчких колониста из априла 1673, у Поречу је било 18 грчких породица које су добиле куће и осам без кућа.²⁰⁷ До краја идуће године број грчких коло-

²⁰⁰ Исто, 26.

²⁰¹ Исто, 26. Из документа од 7. јула 1674.

²⁰² Исто, 34.

²⁰³ A. S. V., Rett. d'Istria f. 58, Пореч, 15. децембра 1674.

²⁰⁴ A. S. V., Rett. d'Istria f. 57, Пула, 8. априла 1671.

²⁰⁵ Atti e memorie vol. 17, 65.

²⁰⁶ A. S. V., Rett. d'Istria f. 56, Пореч, 21. јула 1672.

²⁰⁷ A. S. V., Rett. d'Istria f. 57, Бузет, 10. априла 1673.

ниста у Поречу знатно се смањивао. Било је свега 17 породица са 69 становника.²⁰⁸ Као што се види, грчки колонисти у Истри доживјели су сличну судбину као хајдуци и други досељеници.

Хајдуци и Грци нијесу били посљедњи досељеници у Истри у XVII вијеку, али са кандидјским ратом завршена је она велика сеоба нашег народа испод турске власти у Истру. О насељавању Истре до краја XVII вијека у документима у Државном архиву у Венецији нијесам нашао више података. Мањих сеоба из наших земаља у Истру свакако је било и у овом периоду, иако о томе нема непосредних архивских свједочанстава.

Из литературе сазнајемо да је само у времену од 1669 — 1692. године у Поречу насељено 35 породица од којих су неке примљене у племићки сталез.²⁰⁹ Године 1680. велепосједници Бориси доведоше у околину Пореча десет породица из Црне Горе, али пошто им је ускраћено да набаве православног свешетника сви се вра-тише кућама.²¹⁰

Сеобе у Истру у XVII вијеку имале су велики значај за ову земљу. По изнијетим подацима који се не могу сматрати потпу-ним, у Истру је за седамдесет година дошло око 11.000 становника. То је једна од најмасовнијих миграција у историји наших народа, изведена не одједанпут него постепено. Етнички састав досељеника изгледа овако: на Грке долази 306, а на Албанце 362 досељеника. Сви ови Албанци су са данашњег Црногорског приморја, са простора од Бара до Бојане. Остали досељеници су све наши људи. Из Далмације и Босне у овом периоду иселило се у Истру око 8.300 људи, а из Црне Горе и са данашњег Црногорског приморја преко 2.000 становника.

Ако узмемо у обзир чињеницу да је један број тих досељеника умро или утекао у аустријске земље, ипак остаје велики број оних који су остали у земљи. Ове сеобе имале су велики значај за етничку структуру Истре, која је већ тада била потпуно словенска, са незнатним бројем Италијана, који су живјели по градовима. То су углавном били представници млетачког административног и војног апарата. Венеција уопште у својој прошлости није вршила асимилацију словеначког становништва. Покушај асимилације нашег народа од стране Италијана дошао је са буђењем националне свијести и појавом иредентистичког покрета у Италији.

У Истри су се нашли заједно припадници наших народа од Бојане до Лике. Млечани су их све звали Моралци, без обзира на вјерску припадност. Углавном сви досељеници у Истри били су католици и православни, са незнатним бројем муслимана. Како је православна црква у Истри била стављена ван закона, то су

²⁰⁸ A. S. V., Rett. d'Istria f. 58. Пореч, 15. децембра 1674.

²⁰⁹ Carlo De Franceschi, L'Istria, 369.

²¹⁰ Don Angelo Marsich, Quando e come vennero Slavi in Istria. Archeografo triestino vol. XIII, Trieste 1887, 411—429.

православни лако прелазили на католичанство. У православљу су успјели да се одрже само оне групе које су дошле из племенске средине, као што је био случај са Црногорцима у Пероју. И поред притиска католичког свештенства на православне и прелажења на католичанство, многи колонисти су за дуго времена очували осјећање своје уже етничке припадности. По писању италијанског историчара Карла Комбија, најбољег познаваоца старије прошлости Истре, још крајем прошлог вијека у њој је било 54.000 Срба, поред 9.000 становника босанског поријекла који су се сматрали Србима. Истина, под Србима су истарски Италијани подразумијевали све Морлаке у Истри. Ми данас не можемо идентификовати Морлаке ни са Србима ни са Хрватима. Они су дали и једне и друге. Према томе Морлаци у Истри исто су толико Хрвати колико и Срби. Уосталом, већи број тих Морлака био је католичке вјере, што је разлог више да их сматрамо прије Хрватима него Србима. Морлаци у Истри су јасан доказ колико је судбина хрватског и српског народа испреплетена и недјељива. Та велика маса Морлачка живјела је у околини истарских градова: Пуле, Водњана, Пореча, Ровиња, Пазина и Мотовина.²¹¹

Тако су се у Истри нашли заједно: Хрвати, Словенци и Срби.

Млетачки експеримент колонизације Истре са привредног становишта може се сматрати промашеним. Венеција је уложила велика материјална средства да насели Истру. Од тога Република није имала много користи. Уложена новчана давања нијесу се вратила. Насељавањем Истре Венеција је спасла земљу од изумирања становништва. Са тог становишта колонизација је успјела.

За нашу прошлост колонизација Истре има ванредан значај. Насељавање Истре нашим народима дало је овој земљи југословенски карактер. Парадоксално је али истинито да је Истра, која је по поријеклу становништва више југословенска него иједан дио наше данашње националне територије, посљедња ушла у састав наше државе.

R É S U M É

Dr Gligor Stanojević

MIGRATION À ISTRÀ AU XVII SIÈCLE PAR RAPPORT À L'ÉMI-GRATION DE MONTÉNÈGRE ET DE CÔTE MONTÉNÈGRINE

Se basant sur le nouveau matériel des Archives d'Etat à Venise et sur l'abondante littérature l'auteur traite la question de colonisation d'Istria sous la domination vénitienne. Istria a été de toutes les possessions vénitiennes sur la rive orientale de la mer Adriatique la

²¹¹ Combi Carlo, *L'Istria, studi storici e politici*, Milano 1886, 155—156.

moins bien peuplée. De fréquentes épidémies de peste et d'autres maladies contagieuses anéantissaient régulièrement le peuple. C'est pour cette raison que Venise prenait une suite de mesures pour peupler Istra, donnant aux immigrants de grands privilèges. Déjà au XVI siècle Venise avait essayé de coloniser Istra, mais ce n'est qu'au XVII siècle que la colonisation du pays s'était poursuivie le plus intensivement.

C'est précisément au XVII siècle que la situation des peuples yougoslaves s'aggrave sous la domination turque. De régions limitrophes turques envers l'Autriche et Venise le peuple s'esquive sur le territoire autrichien et vénitien. Ces migrations à Istra nous pouvons diviser à trois courants: dalmato-bosnien, monténégrin-albanais et le dernier courant grec qui était le plus faible. Le peuplement à Istra s'effectuait à ondes, d'une façon inégale, mais constante. La plus grande migration de pays yougoslaves à Istra fut pendant la guerre de Candie (1645—1669) entre Venise et Turquie. Notre peuple s'est engagé alors à côté de Venise en guerre contre la Turquie. Après cette guerre les »hajduk« de Boka furent les seuls qui émigrèrent avec leurs familles à Istra.

D'après la documentation conservée durant 70 ans à Istra sont arrivés environ 11.000 habitants. C'est une de plus grandes migrations en masse dans l'histoire des peuples yougoslaves. La formation ethnique d'immigrants a été la suivante: concernant les Grecs on compte 306 et les Albanais 362 immigrants. Tous ces Albanais étaient de la côte monténégrine actuelle. Les autres immigrants à Istra sont d'origine yougoslave. A cette période de Dalmatie et de Bosnie émigrèrent environ 8.300 hommes et de Monténégro et de côte actuelle monténégrine plus de 2.000 habitants.

L'expérience vénitienne de colonisation à Istra n'a pas réussi au point de vue économique. Venise avait investi de grands moyens financiers pour peupler Istra. La République n'en a pas eu beaucoup de profit. Par cette colonisation Venise a sauvé le pays de la disparition de la population.